

Az Európai Szomszédságpolitika szerepe Ukrajna demokratizálásában

Jelige: SVK412

Tartalomjegyzék

1.	BEVEZETÉS	2
2.	A DEMOKRÁCIA TERJESZTÉSE.....	4
2.1	Demokrácia és demokratizálódás	4
2.2	A demokratizálást befolyásoló nemzetközi tényezők.....	7
2.3	A demokrácia előmozdításának története az Európai Unióban	9
2.4	A demokrácia előmozdításának eszközei az Európai Unióban	10
2.4.1.	Az Európai Szomszédságpolitika	13
2.4.2.	Eszközök.....	14
2.4.3.	Alapelvek.....	16
2.4.4.	Előnyök és hátrányok.....	18
3.	UKRAJNA.....	20
3.1	A kezdetek: Ukrajna és az Európai Unió viszonya (1990-2004).....	20
3.2	Kezdeti eredmények (1990 – 2004).....	22
3.3	Új tervek: az Európai Szomszédságpolitika	23
3.4	Ukrajna helyzetképe (2004 – 2008).....	24
3.5	Értékelés (2004 – 2008).....	26
3.6	A Keleti Partnerség: Ukrajna helyzetképe és értékelése (2009 – 2011).....	30
4.	KÖVETKEZTETÉSEK.....	34
5.	BIBLIOGRÁFIA	36

1. BEVEZETÉS

Az Európai Unió (EU) történelme során számos országot sikerült a demokratikus konszolidáció és a piacgazdaság kiépítése felé terelnie. Gondoljunk az 1970-es években lezajló dél-európai reformokra vagy a 2004-ben csatlakozott nyolc kelet-közép-európai országra! Az EU szempontjából a Nyugat-Balkán is egyre megnyugtatóbb, hiszen a horvátok kétharmada igent mondott a csatlakozásra, de a térségben számos más állam is tagjelöltnek számít. Mindazonáltal a kelet-európai országok helyzete továbbra is aggályos számtalan szempontból, így például a demokrácia, a jogállamiság, az emberi jogok területén rengeteg megoldandó probléma áll fenn és a piacgazdaságba való átmenetel sem teljesen egyértelmű.

Az EU 2004 óta kiváltságos kapcsolatokat tart fenn Fehéroroszországgal, Moldovával és Ukrajnával legújabb külpolitikai eszközével, az Európai Szomszédságpolitikával (ENP – European Neighbourhood Policy). Az EU az ENP segítségével próbálja ugyanazokat a sikereket elérni, mint amelyeket elért az évtizedek folyamán számos európai államban. Különös nehézségét adja ennek a folyamatnak az a tény, hogy az ENP deklaráltan nem ad csatlakozási perspektívát az érintett országoknak, így épp a legfőbb ösztönzőt veszítik el az ENP országok ahhoz, hogy végrehajtsák a politikai és gazdasági reformokat. A dolgozat fő kérdése így az, hogy képes-e az EU demokratizálni Ukrajnát annak érdekében, hogy közelebb hozza az európai értékekhez?

Mivel az ENP-ben tizenhat ország vesz részt, így röviden szükségesnek érzem annak megindokolását is, miért épp Ukrajnát választottam. Egyfelől személyes érdeklődésem középpontjában a kelet-európai politikai rendszerek állnak, így számomra egyértelmű volt az ENP keleti dimenziójával foglalkozni. Másfelől habár a hat keleti állam egy uniós partnerprogramban vesz részt, mégis fontos látni, hogy az érintett országok egészen eltérő politikai és gazdasági fejlettségi fokon állnak. Inkább egy mélyfúrást végzek egy kiválasztott országban, mintsem egy problémakatalógushoz hasonlóan minden egyes országgal felületesen foglalkozzak. Harmadrészt ezek az országok eltérő uniós aspirációval rendelkeznek. Míg Fehéroroszország igencsak elzárkózó, addig Ukrajna helyzete – legalábbis viszonylag – egyértelmű, hiszen kormánytól és elnöktől függetlenül kifejezik az EU-hoz való csatlakozás vágyát. Negyedrészt Ukrajna az egyik legnagyobb és ezért az egyik legmeghatározóbb EU-n kívüli ország. Mind gazdaságilag, mind geopolitikailag, mind az energiaszállítás

szempontjából és még számos más aspektusból Ukrajna fontos szerepet játszik az EU életében, így érdemes foglalkozni az egyik legnagyobb szomszédunkkal.

2. A DEMOKRÁCIA TERJESZTÉSE

2.1 Demokrácia és demokratizálódás

A modern politikai rendszerek között kitüntetett helyet foglal el a demokrácia, amelynek szó szerinti klasszikus jelentése a népuralom. A demokrácia az a kormányzati forma, amelyre a mai államok többsége többé-kevésbé komolyan és sikerrel törekszik. Az elmúlt évszázadok, évezredek alatt sokan¹ próbálták meghatározni a demokrácia gondolatát, amelyet ma leginkább olyan kulcsfogalmakkal kötünk össze, mint az emberi, polgári és politikai jogok valamint szabad és tisztességes választások illetve a jog uralma.

A demokrácia nem az egyik pillanatról a másikra születik, hanem viszonylag sok idő szükséges a demokratikus intézmények kialakulásához és az azokhoz kapcsolódó társadalmi elismerés megszületéséhez. Az utóbbi két-három évtized legszembetűnőbb fejleménye, hogy sok országban demokratikus változások történtek vagy történnek meg épp. 1990 januárjáig bezárólag hatvanegy országot jelzett „szabadnak” a Freedom House (FH). Ettől az évtizedtől komoly változások álltak be a világpolitikában azzal, hogy egyfelől a Szovjetunió felbomlása elindította a demokratizálódás negyedik hullámát Kelet-Európában, másfelől a szovjet birodalom szétesése számos új államot hozott létre, amelyek relatíve szabadnak tekinthetők. Hasonló változáson ment keresztül Afrika néhány része is, így például Angola, Lesotho vagy Mozambik is. Az FH besorolása alapján 1995-re további tizenöttel nőtt a „szabad” államok száma (Whitehead 1996). Az FH 2011 végére nyolcvanhét országot tekintett „szabadnak” (Puddington 2012: 3).

A fenti átmenetekre elméletek és tipológiák is születtek. Huntington a világszerte lezajló demokratizálódási folyamatot „három hullámban” ragadja meg. Az első hullám a XIX. század elején indult meg, tehát 1828-tól 1926-ig tartó periódust számítjuk ide, amikor számos új demokrácia jött létre. Az I. világháborút követő 20 évben azonban ez a folyamat a visszájára fordult (*reverse wave*) és számos demokrácia roskadt össze.² A második hullámban, amely nagyjából a II. világháború utáni időszaktól, 1943-tól 1960-as évek elejéig tart, egyfelől újabb államok váltak függetlenné, másfelől a vereséget szenvedő autoritárius hatalmak (például Németország) létrehozták a demokrácia formális intézményeit. Néhány országban

¹ A dolgozat terjedelme nem engedi meg a demokrácia fogalmának kibontását, de jelzésértékűen feltüntetek néhány releváns szerzőt: Arisztotelész, Rousseau, Madison, Mill, Schumpeter, Hayek vagy Lipset

² Olaszország, Németország, Lengyelország, Csehszlovákia, Görögország

azonban (például Görögország vagy Chile), ahol a demokrácia formális intézményeit alakították ki, hamar visszazuhan az autoritarizmusba. Az 1974-ben megindult demokratizálódási hullám a harmadik szakasz, amely elsöpörte Dél-Európa (Görögország, Portugália vagy Spanyolország), Latin-Amerika, Kelet-Ázsia illetve az egyik leglátványosabb módon – a szovjet birodalom felbomlásával – Kelet Európa tekintélyelvű rendszereit (Huntington 1991: 13-26). Az utolsó hullám végpontját Huntington nem rögzítette. Könyvének megírása után számos afrikai ország vált szabaddá illetve újabb demokratizálódási folyamatok indultak meg a poszt-szovjet térségben. Gondoljunk az ukrán „narancsos forradalomra”, a grúziai változásokra vagy Kirgizisztánra.

Rustow vizsgálatai a demokrácia kialakulásának mikéntjére összpontosít. A társadalomtudós szerint a demokrácia stabilitását kiváltó tényezők nem feltétlenül ugyanazok, mint amelyek a létrejöttét biztosítják. A demokratizálódás folyamatát négy fázisra osztotta. A „háttér feltétel” (1) szerint léteznie kell egy nemzeti egységnek, akik egy politikai közösséghez tartoznak. Az előkészületi szakasz (2) jellemzője a különböző konfliktusokból kinövő új elit felemelkedése. A döntési szakaszban (3) kompromisszum születik a politikai vezetők között a politikai rendszer kialakításában és végül pedig a megszokás szakasz (4) következik, amelyben a demokratikus politikai struktúra legitimitációt nyer és az új intézmények stabilizálódnak (Rustow 1970: 350-361).

Dahl szerint három szükséges, de nem elégséges feltétele van a demokrácia kialakulásának. Az (1) állampolgároknak képesek legyenek preferenciáik megfogalmazására, (2) jelezni, kinyilvánítani ezeket és (3) a kormány vezetésében azonos súllyal rendelkező preferenciák léte. A feltételek bővülésével a szabadságjogok is kiterjednek. Az elsőhöz például szervezetek szabad megalakítása, szabad véleménynyilvánítás, választójog lesz általános, a másodikhoz már közhivatal betöltéséhez való jogosultság, pártok/politikusok szabad versengése is hozzátartozik, a harmadikhoz pedig olyan intézmények kialakítása, amely képesek kormányzati politikát alkotni (Dahl 1971: 2).

O’ Donnel és Schmitter egy háromlépcsős modellt állított fel, amelyben a nem demokratikus rendszer átmenetét írják le a demokratikus berendezkedés befejezéséig. A modell szerint az első lépcsőt (liberalizáció) a krízisek és a régi rezsim összeomlása jellemzi. A második lépcsőben (demokratizálás) a nélkülözhetetlen demokratikus intézményeket építik fel és az utolsó fázisban a demokrácia megerősödik és stabilizálódik a demokratikus rendszer. Annak ellenére a demokratizálás és a

konszolidáció átfedő kategóriák és nem mindig sikerül éles különbséget tenni közöttük (O'Donnell – Schmitter 1986: 6-11), de a modell mégis hasznos lehet Ukrajna, Moldova és Fehéroroszország politikai rendszereinek leírására.

A „tranzitológia” kibontakozó irodalma nyomán azonban újabb viták lángoltak fel a „demokratikus minimum” meghatározása kapcsán: melyek azok a kritériumok, amelyek kimerítik a demokrácia alapkritériumait? Arra a kérdésre, miszerint mikortól számít egy ország politikai berendezkedése demokratikusnak vagy „normálisnak”, felvetődött a demokrácia intézményes rendjének megalapozása. Jon Elster, Arató András, Adam Przeworski, Peter Berger, Clauss Off foglalkozott a demokrácia intézményesülésének különböző szempontjaival. Mindazonáltal a kutatások nyomán kiderült, hogy – a determinisztikus magyarázatokkal szemben – nemcsak a társadalmi-gazdasági környezet alakítja az intézményeket, hanem a létrehozott intézmények is alakítják a környezetüket. Az átmenettel foglalkozó irodalom bevezette a politikai szféra önállóságának és a politikai innovációjának jelentőségét a demokrácia „megtervezésében”, azaz az elit szerepét a demokratizálás sikerében (Bozóki 1995: VIII – X).

A rendszerváltás azonban nem feltétlenül jelent tartós konszolidációt. A dolgozat szempontjából releváns országban, Ukrajnában, az FH a demokrácia gyengülését jelezte 2011-ben, csakúgy, mint Albániában, Azerbajdzsánban, Kazahsztánban vagy Magyarországon (Puddington 2012: 2). Bár ezeket az országokat nem lehet egy csoportként kezelni, annyi mégis elmondható, hogy a fiatal és törekény demokráciák sérülékenyebb a politikai rendszerek, mint a régebbi múltra visszatekintő nyugat-európai berendezkedések. Ilyen értelemben a demokratizálódás egy soha le nem záruló folyamat és nem kizárólag egy diktatórikus rendszerből való átmenetre alkalmazható. A demokratikus politikai rendszerekre is hasznosítható elméleti keret, mivel a teljes vagy tökéletes demokrácia normatív értelemben ideáltípus marad.

A konszolidáció bizonytalansága miatt írja Ágh Attila, hogy *„A demokratizálás korántsem automatikus folyamat, a demokratizálás ugyanis mindegyik szakaszában megtorpanhat, lelassulhat, sőt visszajára is fordulhat. Köztes formák sokasága jöhet létre azáltal tehát, illetve a sikeres demokratikus átmenet éppenséggel a későbbi irreveribilis fejlődést alapozza meg, amelyet a konszolidáció kiteljesít és betetőz.”* (Ágh 2002: 17). Szerinte a demokratikus átmenetet az intézményépítés, míg a konszolidációt a politikai kultúra kiteljesedése és a civil társadalom bonyolult szerkezetének létrejötte jellemzi. Linz és Stepan alapvető művéhez képest („demokrácia válik az egyetlen

játékszabállyá a politikában” [„*the only game in town*”])³ – amely a demokratikus konszolidáció meghatározása körül forog, és egy szakaszként mutatja be azt – Ágh Attila szerint Közép-Európában két szakaszból, egy koraiból és egy későiből tevődik össze. A konszolidáció ebben a térségben nehezebb és hosszabb is, mint korábban Dél-Európában, így a korainak nevezett konszolidáció szakaszát a demokratikus átmenet által elvégzetlenül hagyott feladatok megoldásával jellemzi (Ágh 2002: 18-19).

Schmitter a konszolidációt a már létrehozott demokratikus intézményrendszer, mint külső tényező belsővé válását jellemezte. Másfelől fontos hangsúlyt helyezett arra, hogy az különféle elemeket szétválassza, magyarul a rendszer részei különböző gyorsasággal („*partial consolidation*”) fejlődnek. Harmadrészt felhívta a figyelmet arra, hogy az előző két szakasz szereplői különbözőek: előbbiben a pártok, utóbbiban az érdekszervezetek játsszák a főszerepet (Ágh 2002: 20).

2.2 A demokratizálást befolyásoló nemzetközi tényezők

A demokrácia előmozdítása

A demokrácia kialakulásához elengedhetetlenek a hazai reformtörekvések, mindazonáltal a politikai rendszer fejlődése nemcsak belső folyamatok eredményeképp alakul ki.⁴ Ha egy pillanatra visszagondolunk Huntington idézett művére, már ő is említést tesz a demokratizálódást befolyásoló tényezőkről. Ebből ötöt sorol fel, amelyből az egyik a nemzetközi szereplők által nyújtott támogatás. Ilyennek számít Portugália, Spanyolország és Görögország esetében az Európai Közösséghez (EK) való csatlakozás, amely ösztönzőleg hatott a dél-európai államok politikai rendszereinek átalakítására. Az Egyesült Államok szintén aktívan hozzájárult a demokráciaépítéshez gazdasági nyomásgyakorlással és szankciókkal, diplomáciai kezdeményezésekkel, katonai akciókkal illetve elnöki állásfoglalásokkal (Huntington 1991: 85-100).

Azonban Whitehead volt az első, aki az átmenetről szóló elméleteket nemzetközi dimenzióval is kibővítette, létrehozva egy tipológiát az internacionális szereplők befolyási erejéről. Modelljében három összetevőt különböztetett meg: fertőzés („*contagious*”), kontroll („*control*”) és a kölcsönös egyetértés („*consent*”). A fertőzés a

³ Linz és Stepan művéből származó kifejezés

⁴ A demokratizálódás korai irodalmába nem vették bele a nemzetközi dimenziókat. A demokratizálódást rendszerváltozásnak tekintették, ahol bármilyen külső hatás csak akkor léphet működésbe, ha a hazai politikai szereplők elfogadják és továbbítják. Azonban a tapasztalatok halmozódásával (Dél-Afrika, Fülöp-szigetek) megkérdőjeleződtek azok a feltételezések, miszerint mindig létezik egy már előzetesen meglévő nemzeti politikai entitás és hogy a külső hatások csak akkor érvényesülhetnek, ha azokat teljesen megszervezett belső politikai szerveken csatornázzák be (Whitehead 2001: 281-282).

nemzetközi hatások közül a legszűkebb értelmű magyarázata, a legkorlátozottabb feltevéseket használja és a legegyszerűbb mutatókat alkalmazza. A feltevés alapján a demokrácia a „földrajzi közelségtől” függ, tehát az egyik országban történő demokratizálás elősegíti a közelben lévő vagy a szomszédos ország demokratizálási folyamatát. A második megközelítés a nagyhatalmi politikát emeli ki azzal, hogy a kívülállók (a folyamat meghatározó hatalmainak) számításait is figyelembe veszi. A gyarmatosító hatalmaknak lehetőségük nyílik saját politikai és intézményi modelljük exportálására a volt kolóniákra vagy olyan erős szereplőkre, mint az Egyesült Államok, képesek indirekt módon is beavatkozni a folyamatok elősegítésében (támogatják az érintett ország gazdaságát). A harmadik megközelítés adja meg a legösszetettebb képet azzal, hogy figyelembe veszi a nemzetközi szereplők kétségbevonhatatlanul fontos hatását a demokratikus átmenet elősegítésében, összeköti a hazai csoportok szándékait és cselekvéseit a külső hatóerőkkel és eszközökkel, árnyaltabb képet adva a demokratizálódási folyamat megértéséhez. A felosztás ellenére Whitehead megjegyzi, hogy függetlenül attól, hogy melyik megközelítést használjuk, elég művi elemzést adnánk, ha kizárólag hazai vagy csupán nemzetközi elemeket vennénk figyelembe. Következésképp mindig lesz valami tisztán hazai és valami kizárólagosan nemzetközi elem a demokratizálódás folyamatában (Whitehead 1996: 2-25).

Whitehead egy későbbi művében kitér röviden a nemzetközi szervezetek befolyási módszereire is. Ilyennek számít a (1) politikai és diplomáciai támogatás, a (2) gazdasági feltételek (szankciók és jutalmak), az (3) állandó szerződéses indítékok és a (4) fizikai kényszerítés, invázió. A harmadikat használja az Európai Közösség, amely teljes jogú tagságot ajánlott fel Spanyolországnak és Portugáliának, amint a demokratizálás folyamatát befejezettnek lehet ítélni (Whitehead 2001: 206 – 209).

Napjainkban a demokrácia előmozdítása egy többszereplős nemzetközi külpolitikai cselekvés, amelyet több ország, nemzetközi szervezet és alapítvány végez világszerte eltérő háttértörténettel és eszközökkel rendelkezve. Az egyik legrégebbi nemzetközi szereplő az Amerikai Egyesült Államok (USA), amely kapcsán Smith úgy gondolja, hogy a spanyol-amerikai háború (1898) volt az első alkalom, amikor az USA először próbálta meg a demokráciát előmozdítani a Fülöp-szigeteken (Nygaard 2009: 4-5). Ezzel szemben az európai kontinens, legalábbis ebből a szempontból, nem rendelkezik ilyen régre visszanyúló demokráciatámogatással. Mindazonáltal már a XX. században megjelentek különféle német pártokhoz köthető alapítványok vagy egyéb agytrösztök, amelyek célkitűzése részben a demokrácia, a jogállamiság és az emberi

jogok tiszteletének terjesztése volt. Az Európai Unió pedig szinte egy teljesen új szereplőnek számít ebben a témában.

Ahogy arról már említést tettünk, a modern politikai rendszerek között kitüntetett helyet foglal el a demokrácia, ugyanakkor annak exportálása a XX. valódi újdonsága és ennek kialakulásának alapvetően két oka létezik. Egyfelől a demokrácia, mint nemzetközi norma, ma erősebb, mint valaha és széles körben tartják ideális kormányzati rendszernek. Másfelől a külpolitikai célként megjelenő demokrácia előmozdítása az egész nemzetközi közösség elfogadott nézetévé vált (McFaul 2004-2005: 148).

2.3 A demokrácia előmozdításának története az Európai Unióban

Az EU relatíve új szereplőnek⁵ számít ebben a szegmensben. A nyugat-európai hatalmak békét és stabilitást szerettek volna látni a második világháború utáni Európában. Első lépésükként 1949-ben felállították az Európa Tanácsot, amely tagjait nemcsak a jogállamiság, az emberi jogok és más alapvető szabadságjogok betartására kötelezi, hanem felfüggesztést is kilátásba helyez azon kormányok számára, akik megszegik a békés együttélésre vonatkozó előírásokat.

Az 1957-ben aláírt Római Szerződés, amely létrehozta az Európai Gazdasági Közösséget (EGK), nem tartalmazott világosan kinyilvánított elvárást a demokratikus értékekkel szemben. Mindennek ellenére, amikor 1962-ben a Franco által vezetett Spanyolország felvételét kérte a közösségbe, az Európai Közgyűlés politikai bizottsága már kidolgozott egy dokumentumot a belépés ellen. A Birkelbach jelentés⁶ kimondta, hogy csak azok léphetnek be a Közösségbe, akik képesek garantálni a demokráciát és tiszteletben tartják az alapvető szabadságjogokat. Ezek a feltételek Portugália és Görögország belépését is akadályozták, így a három ország csak saját viszonyaik rendezésekor, az 1980-as években tudott csatlakozni a Közösséghez. Mindenesetre az EU valódi „demokratizáló erejét” először a kelet-közép-európai országok felszabadulása után mutatta meg. Az átalakuló országok az Unióhoz fordultak támogatásért és felvételüket kezdeményezték a közösségbe. Nemzetközi szereplők által gyakorolt demokratizálás egyik leghatékonyabb eszközét használva, a bővítéssel sikerült konszolidálni az új és törekeny demokráciákat.

⁵ Európában nem az Európai Unió az egyetlen szereplője a demokrácia terjesztésének. A már említett alapítványok és szervezetek mellett több európai ország, így például Svédország, Hollandia vagy Dánia is részt vesz Ukrajna demokratikus konszolidációjában.

⁶ A jelentés nevét Willy Birkelbach, német szociáldemokrata politikus után kapta.

„Az Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közősek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmában.” („Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata”, 1992). Az Európai Unióról szóló Maastrichti szerződés már világosan kimondja, hogy a közösség osztozik a demokratikus elveken, és ezen az irányelven a később életbe lépő alapszerződések (Amszterdami szerződés 1999; Nizzai szerződés 2003) sem változtatnak. A demokrácia ugyanakkor már nem kizárólag az Unió belügye, hanem megfogalmazza annak fejlesztését, megerősítését és terjesztését is. A dolgozat szempontjából különösen érdekes az 1992. évi szerződés 11. cikke, amely kimondja, hogy az Unió kül- és biztonságpolitikájának egyik alapvető célja, hogy fejlessze és megszilárdítsa a demokráciát. Ugyanezen szerződés 177. cikke pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a közösség ösztönzi a fejlődő országok fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődését valamint segít megerősíteni a demokráciát és a jogállamiságot. Két központi szereplőnek, az Amerikai Egyesült Államoknak és az EU, megnyilvánulásaikban és cselekvéseikben alapvető külpolitikai célként jelenik meg a demokrácia előmozdítása. Mindkét nemzetközi aktor támogatja stabil politikai rendszerek kialakulását, ugyanakkor egészen eltérő történettel és eszközökkel rendelkeznek. Az EU megkerülhetetlen szereplővé vált a demokrácia előmozdításában a közel évi egymilliárd eurónyi ráfordításával, amely megfelel a globális költségvetés felének („*Worldwide promotion of democracy: challenges, role and strategy of the European Union*”, 2007).

2.4 A demokrácia előmozdításának eszközei az Európai Unióban

Mielőtt az EU demokrácia terjesztésére használt eszközeit áttekintenénk, érdemes röviden kitérni arra, hogy a nemzetközi szintén milyen szerepfelfogással rendelkezik az EU a demokrácia építésében. Ezt a kérdést Jacques Rupnik Middlebury Főiskolán tartott előadásából érthetjük meg a legjobban, főleg ha összehasonlítjuk az egyesült államokbeli gondolatokkal. Rupnik azt állítja, hogy az Egyesült Államok világos és explicit ambícióval rendelkezik a demokrácia terjesztésére, amely egyfelől a példátlan katonai és gazdasági hatalmából eredeztethető, másfelől pedig van egy

globális stratégiai koncepciója is.⁷ Ezzel szemben az EU „csupán” egy demokratikus közösség, de nincs globális demokrácia terjesztésre vonatkozó terve. Európa nem az ország megszállásának fenyegetésével terjeszti a demokráciát, hanem azzal, hogy nem veszi be a közösségbe az érintett államot (Rupnik 2006: 19:01 – 20:23).

Ez a szerepfelfogás – miszerint a legnagyobb büntetés a tagság elutasítása – tovább árnyalja a képet, mivel az EU-n kívüli országokat aszerint lehet három külön kategóriába sorolni, hogy „milyen erős” csatlakozási perspektívával rendelkeznek. A három kategóriában különféle eszközei vannak az EU-nak.

Az első kategóriába esnek az elismert tagjelölt országok. Sokan ezt tartják az EU egyik legsikeresebb külpolitikai eszközének, mivel a bővítés perspektívája erős mozgatórugót jelent az érintett ország gazdasági és politikai reformjainak végrehajtásában. Gondoljunk az 1980-as években csatlakozó Görögországra, Portugáliára és Spanyolországra, de még inkább a kelet-közép-európai államok demokratikus konszolidációjára, amelyre úgy tekintenek, mint az EU első és valódi demokratizálási sikerére. Ahogy Rupnik is megjegyzi, ebben a kategóriában nem képezheti vita tárgyát, hogy az érintett állam demokratikus vagy sem. Ezt a koppenhágai kritériumok írják elő (Rupnik 2006: 26:00 – 26:24) illetve az *acquis communautaire* elfogadásával az EU jog- és intézményrendszerének teljeskörű átvételére van szükség a felvételhez. Rupnik továbbá Szlovákiát említi meg, mint a demokratizálási siker legjobb példája. 1997-ben az EU úgy döntött, hogy a politikai feltételek nem teljesülése miatt nem tárgyal az ország felvételéről. Ez olyan folyamatot indított meg az Szlovákiában, amely áttörést ért el a reformok végrehajtásában és – ennek eredményeképp – végül csatlakozhatott az EU-hoz (Rupnik 2006: 28:02 – 29:00).

⁷ Természetesen a kérdés ennél összetettebb. Ha fellapozzuk Alexis de Tocqueville amerikai demokráciáról írott könyvét láthatjuk, hogy ez a fajta amerikai küldetéstudat nem mindig jellemezte külpolitikájukat. Washington a következőket írta ennek kapcsán: *„Bővítsük kereskedelmi kapcsolatainkat az idegen népekkel, és lehetőleg minél kevesebb politikai köteleket létesítsünk velük, ez legyen politikánk legfőbb szabályzó elve. [...] Elszigetelődésünk és eltávolodásunk Európától arra indít bennünket, hogy vele ellentétes irányt válasszunk és kövessünk. [...] Politikánk lényege, hogy egyetlen idegen nemzettel se kössünk állandó szövetséget.”* Ebből az idézetből jól látszik, hogy az amerikai külpolitika sokáig az elszigetelődés pártján állt (Tocqueville 1993: 327-329) Viszont, ha Kissinger Diplomácia című könyvét lapozzuk fel, akkor láthatjuk a váltást az amerikai külpolitikában. Wilson elnök világosan kifejezte az amerikai értékek exportálására vonatkozó terveit és természetességét, amelyet egyfajta küldetesként is értelmezhető az amerikai külpolitikában: *„Mintha az isteni gondviselés azért tartogatott volna egy földrészt, hogy jöjjön egy békés nép, amely a szabadságot és az emberek jogait mindennél többre becsüli, használatba vegye ezt a kontinenst, és felállítsa önzetlen államközösségét.”* Majd kifejtette, hogy Amerika biztonsága elválaszthatatlan az egész emberiség biztonságától: *„Követeljük, hogy ez [szerk: a biztonság] mások számára is lehetővé váljék. A személyes szabadság és a szabad nemzeti fejlődés iránti lelkesedésünket nem korlátozzuk csupán a bennünket érintő eseményekre és folyamatokra. Kíváncsúnak érezzük ezt bárhol, ahol egy nép a függetlenség és a jogszerűség nehéz ösvényein próbál utat törni.”* (Kissinger 1998: 38).

A második kategóriába a Balkán tartozik, a Stabilizációs és Társulási Folyamat (STF) országai tartoznak, amelyek szintén egyértelmű kilátásokkal rendelkeznek a jövőbeli csatlakozásra, amint teljesülnek a vonatkozó feltételek. Rupnik szerint mindaddig, amíg nincs konszenzus a határok és az állampolgárság kérdésköreiről, addig a demokratizálás folyamata elakad (Rupnik 2006: 30:38 – 38: 28). Mindazonáltal a Nyugat-Balkán helyzete egyre megnyugtatóbb az EU számára, elég ha csak Horvátország jövő évi (2013) csatlakozására vagy több tagjelölt⁸ és potenciális tagjelölt⁹ államra gondolunk a térségben.

A harmadik kategóriába az EU periféria országai esnek, vagy ahogy Rupnik mondja, Oroszország perifériája. Az ENP-ről szót ejtve azt állítja, hogy ezek azok az országok azok (Kelet-Európa), amelyek elszalasztották az „1989-es vonatot” és számukra újabb esély nyílik épp. Rupnik felidéz egy vitát, amelyben Fareed Zakaria azt állítja, hogy a kelet-európai államok nem igazi demokráciák, sokkal inkább hasonlítanak egy fél-autoriter rendszerre, mintsem egy jogállami berendezkedésre. A másik fél, Marc Plattner pedig azt kérdezi, mit tud velük az ember – ezek ellenére – csinálni? Rupnik azt mondja, hogy míg az 1989-es forradalmak a kommunizmus ellen szálltak szembe, addig a nem rég látott „színes forradalmak” a posztkommunizmus ellen küzdöttek, egy olyan rendszer ellen, amely egy egyveleg. Keveréke a maffia kapitalizmusnak és a posztkommunizmusnak. Kelet-Európában nagy szerepe lehet az EU-nak demokratizálni az érintett államokat (Rupnik 2006: 38:31 – 47:25).

A fenti három kategórián túl egy másik tényezővel is jellemezhető az EU-s demokrácia előmozdítás, amelyet úgy szokás hívni, hogy „fentről lefele” („*top-down*”) megközelítés. Ez azt jelenti, hogy mivel az EU ösztönzőit (bővítés, gazdasági segítségnyújtás, stb). hazai reformok végrehajtásáért cserébe adja, ezért ez a megközelítés azt feltételezi, hogy a reformokat kormányzati szinten kell adaptálni és – főleg az egyesült államokbelihez képest – hosszú távú elkötelezettségre épül.

Visszatérve a kategóriákra, a dolgozat szempontjából az Európai Szomszédságpolitika alapelvei és eszközei az érdekesek. Ukrajna 2004 óta az ENP, 2009 óta pedig a Keleti Partnerség része, így most ezek kerülnek részletezésre.

⁸ Macedónia, Montenegró, Szerbia

⁹ Albánia, Bosznia Hercegovina, Koszovó

2.4.1. Az Európai Szomszédságpolitika A bővítéstől a szomszédságpolitikáig

Az ENP az EU egyik legújabb külpolitikai eszköze, amely azzal a céllal jött létre 2004-ben, hogy megakadályozza új választóvonalak kialakulását a kibővített EU és szomszédjai között. Az EU kiváltságos kapcsolatokat ajánl fel az öt körülvevő szomszédoknak, amely a közös értékek elfogadásának kötelezettségvállalásán alapul (demokrácia és emberi jogok, jogállamiság, piacgazdaság, fenntartható fejlődés). Mindazonáltal az ENP különbözik a korábban használt bővítéspolitikától, hiszen deklaráltan nem kínál csatlakozási perspektívát.

A 2000-es évek közepéig az EU egyik leghatékonyabb külpolitikai eszközeként sokan a bővítést tekintették, amely erős mozgatórugót jelentett a politikai és gazdasági reformok végrehajtásában. A csatlakozni kívánó országoknak számos politikai és gazdasági reformot kellett végrehajtaniuk annak érdekében, hogy felvételt nyerhessenek a közösségbe. A belépéshez szükséges szigorú feltételeket azért teljesítették a tagjelölt országok, mert vonzó jutalmakat és ellenértéket kaptak költségeik és erőfeszítéseikért cserébe. Tagjává válva az EU-nak, haszonélvezői lettek a belső piacnak illetve politikai részvételt kaptak az EU intézményeiben. Mindazonáltal az Unió történetének legnagyobb bővítése (2004) előtt pár évvel született az a felismerés, miszerint az EU rövid- és középtávon távol szeretne maradni az újabb csatlakozásoktól. Ezzel együtt nem kívánta feladni korábbi céljait. Továbbra is arra törekszik, hogy a periféria országokban stabil politikai rendszerek illetve fejlődő gazdaságok működjenek. A tudományos életben és az uniós politikusok fő kérdése a térség stabilizálása kapcsán, hogy tagsági perspektíva nélkül elindíthatnak-e ugyanolyan sikeres reformfolyamatokat az érintett országokban, mint például Kelet-Közép-Európában?

A korábbi bővítés sikerei és a „rég-új” célok elérése érdekében 2004-ben az EU létrehozta az ENP-t.¹⁰ Az ENP létrehozásának alapvető oka a bővítési politikában

¹⁰ Az ENP története 2002-ig nyúlik vissza, amikor Chris Patten biztos és Javier Solana az EU főképviselője egy közös levélben szilárd alapjait rakták le az új szomszédságpolitikának. Ebben a dokumentumban a szerzők megállapítják a szomszédok földrajzi elhelyezkedését, fejlődési irányait, feltárják az EU érdekeit a keleti és déli térségben illetve különböző célokat fektetnek le. Az EB 2003 márciusában adta ki első közleményét „Tágabb Európa – Szomszédság: a keleti és déli szomszédjainkkal ápoltt kapcsolatok új keretei” címmel. Itt már részletesebben kifejtik az ENP alapjait, megindokolják létrehozását, meghatározzák a lehetséges megállapodásokat illetve gazdasági és politikai megoldásokat kínálnak az érintett országoknak. 2003 júliusában újabb közleményt adott ki az EB „Utat nyitni az új szomszédságpolitikai eszköznek” címmel, amelyben a Bizottság a finanszírozásról döntött. Az Európai Tanács (EiT) 2003 decemberében fogadta el a Kiterjesztett Európa dokumentumot és a barcelonai folyamat országaira is kitérte. 2004-ben a tervet elnevezték Európai Szomszédságpolitikának és

keresendő. Az Európai Bizottság (EB) számára egyértelművé vált, hogy a további bővítés nem alkalmazható a periféria országában. Vobruba szerint az eddig automatikusan működő bővítési politikát nem lehet folytatni, ugyanakkor az EU érdeke az, hogy a határ menti országokkal minél kevesebb érdekellentét legyen, így az expanziós politikáját valamilyen formában meg kell tartania. Az ENP, mint az EU új külpolitikai eszköze, így került a figyelem középpontjába (Vobruba 2007: 1). Eredményes külpolitikához Rossi is különféle együttműködés kialakítását tartja, mint például a tagsági perspektíva, de ez utóbbi szerint sem fenntartható, más kooperációs lehetőségek kellenek (Rossi 2004: 8). Smith szerint az ENP a bővítés alternatívájaként is értelmezhető, amely azért indult útjának, hogy az EU „bővítési fáradtságát” kezelje (Smith 2005). Ugyanerre próbálja Dannreuther is felhívni a figyelmet, amikor azt állítja, hogy a 2004-es bővítés és a 2005-ben – Franciaországban és Hollandiában – elbukott népszavazás az Európai Alkotmányról felszínre hozta a társadalom bővítéssel kapcsolatos ellenállását (Dannreuther 2006: 186). Romano Prodi, az EB egykori elnöke (1999-2004) egyenesen úgy fogalmazott 2002-ben, hogy „a csatlakozás nem az egyetlen lehetőség” az érintett országok számára (Prodi 2002). Ferrero-Waldner, az EU külkapcsolatainak és ENP-nek biztosa (2004-2009) ennél kicsit megengedőbbben szólalt fel, amikor kijelentette, hogy az ENP ugyan nem ad konkrét csatlakozási perspektívát, de az európai országok elől egyetlen ajtót sem szeretnének bezárni (Ferrero-Waldner: 2004).

Az ENP tizenhat olyan országgal tartja fenn a kapcsolatokat, amelyek az EU-t körülveszik. Alapvetően két dimenziót különböztethetünk meg. A Mediterrán Unió (Union for the Mediterranean – UfM) az 1980-as években megindult Barcelonai Folyamat országait emelte át a szomszédságpolitikába és 2008-ban indult útjának Nicolas Sarkozy kezdeményezésére. A Keleti Partnerség (Eastern Partnership – EaP) pedig 2009-ben jött létre egy lengyel-svéd közös kezdeményezésre, amely Azerbajdzsánt, Fehéroroszországot, Grúziát, Moldovát, Örményországot és Ukrajnát öleli fel. Ez felvetheti az ENP geopolitikai elemzésének a lehetőségét is.

2.4.2. Eszközök

Az ENP alapvetően négy eszközzel operál a térség országaiban. Országjelentéseket (*Country Reports*) készít, cselekvési terveket (*Action Plans*) állít elő,

beemelték három dél-kaukázusi országot a programba, amely végül az EU és tizenhat keleti és déli ország együttműködését jelenti.

ellenőrzi az érintett országokat és finanszírozza a reformokhoz szükséges pénzügyi keretet.

A kezdetekkor a Bizottság megalkotta az országjelentéseket, amelyek értékelik az érintett ország politikai és gazdasági helyzetét csakúgy, mint az intézményi és ágazati szempontokat. Annak érdekében minősíti az államokat, hogy tudja, mikor és hogyan lehetséges az EU és az ENP országok között elmélyíteni a kapcsolatokat. Az első hét ENP országról 2004 májusában¹¹ készültek el az első országjelentések, további öt országról pedig 2005 márciusában¹² dolgozták ki a jelentést. Két ENP országról, Fehéroroszországról és Szíriáról eddig nem készültek beszámolók („*The Policy: How does the European Neighbourhood Policy work*”, 2010). Az elkészült elemzések az cselekvési tervek alapjaiként szolgálnak.

Az EU az érintett országokkal külön-külön tárgyalja meg az cselekvési terveket hozzáigazítva az érintett ország szükségleteihez és kapacitásához. Rövid- és középtávú (3-5 év) prioritásokat kijelölve közösen egyeznek meg a politikai és gazdasági reformmenetrendről is. A kínált ösztönzők elősegítik a jelentősebb integrációt az európai programokba illetve támogatást és a piachoz való jobb hozzáférést adnak. 12 ilyen cselekvési terv már végrehajtás alatt áll, ezen belül öt EaP országot érintenek a tervek („*The Policy: How does the European Neighbourhood Policy work*”, 2010). A Keleti Partnerség országain belül Moldovával és Ukrajnával már 2005-ben megegyeztek, míg Azerbajdzsánnal, Grúziával és Örményországgal 2006 végén – 2007 elején sikerült a terveket véglegesíteni.

Mindezek mellett az EU elemzi a politikai, intézményi, gazdasági és társadalmi reformok végrehajtásának folyamatait.

Ami a finanszírozást illeti, 2006-ig egymástól független pénzügyi eszközökkel támogatták az érintett országokat. Míg a Tacis a volt szovjet köztársaságokat segítette, addig a Meda a Földközi-tenger vidéki államok támogatásáról gondoskodott. 2006-tól 2006-ig 5,3 milliárd eurót folyósított ez a két eszköz. 2007-től 2013-ig megváltozott a pénzügyi finanszírozás. Az érintett országok alapvetően négy oldalról kapnak támogatást: (1) az Európai Szomszédsági és Partnerségi Támogatási Eszköz (European Neighbourhood and Partnership Instrument – ENPI), (2) a tematikus programok, (3) befektetési támogatások és (4) az egyéb juttatások („*EU Financial Assistance to the EaP States*”).

¹¹ Moldova, Ukrajna, Izrael, Jordánia, Marokkó, Palesztina és Tunézia

¹² Grúzia, Azerbajdzsán, Örményország, Egyiptom és Libanon

Az ENPI juttatásokat, regionális és interregionális támogatást, határokon átnyúló együttműködést és a kormányzati rendszert segíti. Az ENPI támogatja a politikai, gazdasági, társadalmi reformokat, az ágazati együttműködést, a helyi és regionális fejlesztéseket és a részvételt a közösségi programokban és ügynökségekben. Az ENPI költségvetése a 2007-2013 közötti időszakra 11181 millió euró, amely összeg folyósítását a Tanács felfüggeszthet az EU alapvető értékeinek és partneri kapcsolatainak megsértése esetén („*Európai Szomszédsági és Partnerségi Támogatási Eszköz (2007–2013)*”, 2007). Ha külön az EaP-ben résztvevő országok támogatását elemezzük, azt láthatjuk, hogy 2007-től 2010-ig az EU egymilliárd eurót különített el a térségnek, míg 2011-től 2013-ig 1,2 milliárdot. Ebből a legnagyobb részt Ukrajna hasítja ki, amely 2007-től 2013-ig 964 millió euró¹³ támogatásra jogosult („*Country allocations*”)

A földrajzi determináltsággal rendelkező eszközökön túl (pl. ENPI) tematikus segédeszközök is segítik az érintett országok pénzügyi támogatását. Ilyennek számít a demokrácia és az emberi jogok érvényesülése érdekében létrehozott pénzügyi támogatás (European Instrument for Democracy and Human Rights – EIDHR), amely 2007-től 2013-ig 1,1 milliárdos büdzsével rendelkezik. A nukleáris biztonság célját szolgáló együttműködési eszköz (Instrument for Nuclear Safety Co-operation – INSC), amely 524 millió euró fölött rendelkezik és melynek többségét Oroszország és Ukrajna kapja meg. A Stabilitási Eszköz (Instrument for Stability – IfS) a különféle krízisek megakadályozására jött létre és 2,1 milliárd eurót ölel fel. Végül pedig egy átfogó eszköz áll rendelkezésre, amely többek között elősegíti a fenntartható környezet fejlődését, az élelmiszerbiztonságot („*Thematic instruments*”)

Mindezek mellett az Európai Befektetési Bank segíti a partnerországokba történő befektetéseket („*Investments*”) illetve az EU makroszintű pénzügyi támogatással is segíti az érintett országokat („*Other*”).

2.4.3. Alapelvek

A feltételelenség az egyik legfontosabb alapelve és mozgatórugója az ENP-nek. Nem EU találmányról beszélünk, hisz korábban is alkalmazták már (például a Bretton Woods intézmények), ugyanakkor az integráció történetében visszatérő alapelvről van szó, mivel a bővítéspolitikában is használták már. A feltételelenség a *quid pro quo* elvre

¹³ Összehasonlítva a többi keleti szomszédal: Moldova 482, Grúzia 300, Örményország 255 míg Azerbajdzsán 214 millió euróra számíthat.

épül, tehát az EU akkor jutalmazza meg az érintett országot, ha saját országában végrehajt politikai és gazdasági reformokat (Kelley 2006: 35). A feltételeesség lehet ex ante és ex post. Előbbi esetben a támogatást odaítélését megelőzően megegyeznek bizonyos feltételekben, amelyek teljesülése kétséges. Utóbbi esetben pedig az érintett államnak először teljesítenie kell bizonyos feltételeket, amelyért cserébe bizonyos segítséget várhat el (Checkel 2000). Az EU alapvetően az ex ante és pozitív kondicionalitást részesíti előnyben.

A feltételeesség korábban elért sikereit ugyanakkor több szerző is megkérdőjelezi. Alapvető különbség, hogy hiányzik a modernizációhoz és a reformok végrehajtásához szükséges fő ösztönző, a csatlakozás perspektívája. Ehelyett az EU belső piacához engedi az országokat azzal a feltétellel, hogy az érintett állam befogadja az európai értékeket illetve gazdasági és intézményi reformokat hajt végre. A fő kérdés az, hogy mennyire hajlandók elkötelezni magukat az ENP országok, ha az ösztönzők mérete alacsonyabb, mint korábban. A szükséges reformok (pl. demokratizálódás, jogállamiság, stb.) számos költséggel járnak, ráadásul az ENP országokban ezek a kiadások magasabbak is, mivel néhányukban autoriter rezsim létezik illetve gazdasági és társadalmi fejlettségi szintjük is alacsony szinten áll (költség-haszon elve). Schimmelfennig és Sedelmeier amellet érvel, hogy a liberális demokrácia szabályainak adoptálása a „hivatal elvesztésének” félelméhez vezethet a kormányban és a politikai hatalmat birtoklót körében (Schimmelfennig – Sedelmeier 2004: 663).

A differenciálás az ENP másik alapelve, amely az egy csoportban lévő országokat (például az EaP országait) nem kezeli homogén országcsoporthoz, hanem különbséget tesz közöttük. Az EU felismerte, hogy az érintett országok számos szempontból eltérő vonásokkal rendelkeznek, így országspecifikus megközelítéssel próbálkozik. Politikai, gazdasági és jogi értelemben – összehasonlítva a régebbi bővítési eljárásokkal – az ENP a partnerországok egyediségére helyezi a hangsúlyt, de figyelemmel kíséri az érintett ország teljesítőképességét is valamint az EU-val való együttműködés hajlandóságának mértékét, reformjának ütemtervét és eredményét („*A Strong European Neighbourhood Policy*”, 2007). A Regatta elv is az országok különbözőségét hangsúlyozza, így képes felismerni a tényt, hogy az országok csoportosítása megakadályozza az „egyenre szabott” demokratikus és gazdasági reformfolyamatokat.

2.4.4. Előnyök és hátrányok

A bővítési politikával és a feltételeesség kialakításával az EU hosszú távú¹⁴ változásokat idézhet elő az érintett országban, amely megteremtheti a demokrácia melletti hosszú távú elkötelezettséget is. A bővítés és az ENP egy világos program, amely átlátható és kölcsönös kötelezettségeken alapul. Ösztönzőkön keresztül reformokra „készíti” az érintett államot, mindezt egy országra szabott ország jelentéssel és cselekvési tervvel és azok folyamatos felülvizsgálatával.

Legnagyobb hátránya – amire egyébként tanulmányok zöme is rámutat – és egyben a fő különbség is a „vonzás” hiányából ered, amikor összehasonlítjuk a 90-es évekbeli jelöltekkel. Az ENP által adott pénzügyi ösztönzőket a nagyvonalúság hiányaként értékelték, ha összehasonlítjuk a Phare program keretében nyújtott támogatásokkal (Tulmets 2006: 46). Kelley a politikai ösztönzőkre fókuszál azzal érvelve, hogy az EU még a vonzerejét is elveszítheti politikai és szavazati jog nélkül, amelyet a tagok megkaptak viszont (Kelley 2006). Az ENP-t sokszor „bővítés helyettesítőként” említik meg (Tulmets 2006: 14), amely nem képes hasonló előnyökhöz juttatni, mert a végső célja különbözik.

Az európaizáció alapvető problémája a térségben, hogy a keleti partnerek alig rendelkeznek európai identitással illetve a demokratikus struktúra is gyengeségekkel küszködik. Míg a kommunizmus bukása után a balti államok és Közép-Európa számára az „Európába való visszatérés” tűnt az egyetlen lehetőségnek, addig ugyanez nem ilyen egyértelmű az EaP országok esetében. Az európai identitás csak egy a sok azonosulási lehetőség közül, amelyet a társadalom nagy része ráadásul nem is oszt. A kommunizmus hatása is erősebb, mint Közép-Európában, hiszen a gazdaság gyengesége és a civil társadalom gyengesége még inkább szembevetőd. A társadalom nagy részének a demokratikus értékek alig ismertek és úgy tekintenek rá, mint amit kívülről hurcolnak be (Borkowski 2010: 36). Ahogy Schimmelfennig is állítja, az európaizáció mechanizmusa, pontosabban szólva a feltételeesség akkor működik jól, ha a feltételeket adó képes jutalmakat adni vagy visszatartani függően attól, hogy az ajánlott reformokat milyen mértékben adoptálják (Schimmelfennig 2010: 12).

Az ENP-ről szóló legtöbb tanulmány is szkeptikus, mert nem hisz abban, hogy az EU képes exportálni értékeit, amellyel európaizálhatná az érintett országokat. Ez főleg abból adódik, hogy az ENP elvárásai nagyon hasonlóak a tagjelölt országokkal

¹⁴ Szemben az USA demokrácia előmozdításával, amit sokszor rövidtávú és gyors változásokra képes eszköznek tekintenek

szembeni elvárásokhoz, míg az ENP jutalmai sokkal kisebbek, kiváltképp azért, mert az csatlakozási perspektívát nem kínál. Az EU feltételelessége ott működik jól, ahol a jutalom kézzelfogható előnyöket biztosít (például tagjelöltségi státusz). Az EU beáramló külföldi befektetéseket ígér a közeledésért cserébe, de az érintett országokban ez az ösztönzés nagyon gyenge lökést adott a reformoknak. Ráadásul az ENP értékei nincsenek meggyökeresedve az érintett országok politikai rendszereiben, így néhányuk nem is osztja azokat.

3. UKRAJNA

A dolgozat harmadik nagy fejezete azon ukrán belpolitikai csomópontokat emeli ki, amely fontos helyet kaptak az unióval való viszonyrendszerben, és amelyek befolyásolták Ukrajna demokratizálási folyamatát. A tanulmány először a '90-es évektől 2004-ig tekinti át röviden az elért sikereket. Erre azért van szükség, hogy a demokratizálást folyamatában is átlássuk, és ne csak egy kiragadott periódust (2004 – 2011) elemezzünk illetve így sikerülhet elkülöníteni az ENP saját eredményeit is. A dolgozat ezután a 2004-től 2008-ig terjedő időszakot elemzi és végül pedig a Keleti Partnerség létrejöttétől, tehát 2009-től 2011 végéig vizsgálja a témát.

3.1 A kezdetek: Ukrajna és az Európai Unió viszonya (1990-2004)

Az Európai Unió és Ukrajna közötti első szerződéses kapcsolat az 1990-es évek közepére nyúlik vissza. A szorosabb politikai együttműködés érdekében 1994. június 14-én írták alá a PCA-t, de csak 1998 márciusában hagyták jóvá az egyezményt. A PCA volt az első dokumentum, amely prioritásként emelte ki az ukrán demokrácia megerősítését. Ennek ellenére amellet érveltek, hogy a létrejövő egyezmény inkább a gazdasági együttműködést, semmint a demokráciát akarja megerősíteni Ukrajnában. Ahogy Kubicek írja: *„míg egyesek a PCA-t az ukrán-EU kapcsolatok előmozdítójaként és ennek következtében a demokratikus normák felé való konvergálást láttak benne, addig a gyakorlatban a PCA a kereskedelem elősegítésére tett erőfeszítéseket azzal, hogy Ukrajnát közelebb hozta a WTO sztenderekhez.”* (Kubicek 2005: 275).

Ha jobban szemügyre vesszük a PCA-t, akkor azt láthatjuk, hogy a 109 cikkely közül csupán az első kettő áll közvetlen kapcsolatban a demokratizálással. A maradék 107 szakasz – többek között – az oktatásról, a mezőgazdaságról, az energiáról, tömegközlekedésről, turizmusról ír. Ennek ellenére a második cikkely, a Helsinkii Záróokmányra és a Párizsi Chartára is utalva, az alapvető szabadságjogok és a demokratikus értékek fontosságát húzza alá, amelyeket Ukrajnának adoptálnia kell (*„Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine”*, 1998). A jogállamiságra és az emberi jogok garantálására azonban nem léteztek tételesen felsorolt, konkrét lépések, ezért ez megnehezíti az EU elért eredményeinek értékelését.

A hatos cikkely, amely a politikai párbeszédre helyezi a hangsúlyt, kiemelten fontosnak tartja a demokratikus alapelvek és az emberi jogok tiszteletének

előmozdítását valamint a kisebbségi jogok védelmét. Ezen túlmenően a dokumentum előirányozza – Ukrajna adaptációs teljesítményétől függően – a kapcsolatok elmélyítésének további lehetőségét. Ahogy Schneider állítja, a PCA rendelkezései csupán egy lépcső a sok közül az ukrán-EU kapcsolatokban és attól függ minden további kapcsolat, hogy Ukrajna mikor képes demokratikus társadalmat és piacialapú gazdaságot létrehozni (Schneider 2001: 69).

Mindazonáltal – különféle kritikákra is hallgatva, miszerint nincs egységes keleti stratégia – a PCA hatálybalépése (1998) előtt még számos dokumentumot hoztak létre Ukrajna demokratikus konszolidációjára. Az első ilyen dokumentum az 1994-ben életbelépő stratégia, amely második pontjában a demokratikus konszolidációt emeli ki, így tanácsokkal és egyéb támogatásokkal kívánja Ukrajna demokratikus fejlődését elérni („94/779/CFSP”). Az EB 1996-ban új közleményt adott ki, amelyben hat kulcsfontosságú területet különített el. Ebből az egyik a társadalmi átalakulás,¹⁵ amelyen belül az EU megfogalmazza a plurális társadalom létrejöttének igényét, a demokratikus intézmények konszolidációját illetve a jogállamiság és az emberi jogok védelmének alapjait („*Action Plan for Ukraine*”, 1996).

Külön figyelmet érdemel az 1999 végén Európai Tanács által elfogadott dokumentum („*European Council Common Strategy of 11 December 1999 on Ukraine*”, 1999). Az új stratégia három alapvető célt¹⁶ fogalmaz meg, de ez az első alkalom, amikor az EU első helyre sorolja a demokratikus reformok végrehajtását. Az EU üdvözli a demokratikus alapelvek lefektetését és a többpártrendszer létrehozását illetve támogat minden olyan erőfeszítést, amely tovább erősíti az ukrán demokráciát. Az EU arra biztatja az országot, hogy tegye hatékonyá, átláthatóvá intézményeit, beleértve a szabad sajtó fejlődését. A közösség különös fontosságot ad a civil társadalom, a versengő, befektetőbarát környezet kialakításának illetve arra biztatja az országot, hogy minél hamarabb fogadja be az EBESZ sztenderdjeit. Azt is kilátásba helyezi továbbá, hogy Ukrajna az Európa Tanács normáit és sztenderdjeit is adoptálja, kiváltképp azokat, amelyeket az 1995-ös belépésével elfogadott. Mindazonáltal a

¹⁵ További öt terület a (1) gazdasági reformok támogatása, (2) politikai párbeszéd megerősítése, (3) regionális együttműködés támogatása, (4) szerződéses kapcsolatok elmélyítése és (5) az energiaszektor reformja

¹⁶ A három alapvető cél a (1) demokratikus és gazdasági átmenet támogatása Ukrajnában, (2) stabilitás és biztonság garantálása és (3) a bővítés kapcsán az EU és Ukrajna közötti együttműködés megerősítésének támogatása

dokumentum rendelkezései nem voltak végrehajthatók Ukrajnán, inkább csak ajánlások voltak, semmint politikai feltételelességen alapuló kötelezettség.

3.2 Kezdeti eredmények (1990 – 2004)

Az ukrán rendszerváltást nagyban meghatározták a régi nómenklatúra elitcsoportok, akiknek sikerült az államigazgatás és a gazdasági életben megtartani a pozíciójukat. Az új intézményrendszer kereteit saját érdekeik mentén szabták át (BTI, „*Ukraine Country Report*”, 2010). Ahogy az Ukrajnáról készült uniós országjelentés is írja, az ország legtöbb politikai vitáját az elnök és a miniszterelnök közötti hatalommegosztás okozta („*Country Report, Ukraine*”, 2004)). Ez a kérdés az 1996-os alkotmány elfogadásáig megoldatlan maradt, 1996-tól 2005-ig pedig Ukrajna fél-elnöki rendszer volt. Leonid Kuchma második ciklusa (1999-2004) a tekintélyelvűség növekedésével jellemezhető (BTI, „*Ukraine Country Report*”, 2010), Ukrajna az autoriterizmus irányába indult meg. Wolczuk úgy jellemezte a Kuchma két ciklust (1994 – 2004), mint amely az ex kommunista hatalmi elit folytatólagos előtérben való maradása illetve a végrehajtói hatalmi ág teljes dominálása jellemez, amelyet az elnök ural teljes mértékben (Wolczuk 2004: 5). Néhány reménykeltő eredmény még ennek ellenére is született, mivel Ukrajna 1995-ben belépett az Európa Tanácsba, 1997-ben pedig elfogadta az Európai Emberi Jogi Egyezményt. Mindazonáltal Sherr megjegyzi, hogy Ukrajna politikai vezetői inkább a szavak erejében vagy különféle nemzetközi szervezetekbe vagy klubokba való belépéssel képzelték el az EU-hoz való közeledést, semmint valódi strukturális változások megvalósításával (Sherr 2003: 12). Mindazonáltal csak 2002-ben érkezett el az a pillanat, amikor Ukrajna demokratizálása valódi fordulatot vehetett.

A 2002-es parlamenti választások a Viktor Juscsenko által vezetett és az addigi rendszerrel szembenálló Mi Ukrajnánk nevű párt szerezte a legtöbb mandátumot (111), lehagyva a „rendszerbarát” Egységes Ukrajnáért pártot (102) és bőven megelőzve a Kommunista Pártot (66) (Sherr 2002: 11). Az ukrán parlamentben (Verkhovna Rada) így – Julija Timosenko 21 mandátumával együtt – megalakították az addig uralkodórétég jobboldali ellenzékét. A parlamenti ellenzék már felállt, de vajon megindul-e valódi változás a nyugati értékek importja felé?

3.3 Új tervek: az Európai Szomszédságpolitika

2004-től Ukrajna új partnerségi viszonyba került az EU-val, az Európai Szomszédságpolitika rész lett. Az EU ebben az évben készítette el az Országjelentést is, amelyben megállapította a kelet-európai ország főbb politikai problémáit.

- A fékek és egyensúlyok rendszere nem megfelelően működik. Az elnök és a parlamenti többség között állandó vitát képezi a hatalommegosztás/elosztás kérdése.
- A legutóbbi parlamenti választások (2002) alkalmával Ukrajna ugyan közelebb került a nemzetközi sztenderdekhez, de így is súlyos hiányosságok mutatkoztak meg. A választási kampánnyal és a média kiegyensúlyozottságával is gondok akadtak. A sajtószabadság alapvető kérdése maradt a politikai reformoknak, mivel 2003 óta egyre erősödő nyomás van rajta. A jelentés előrejelzi, hogy a 2004-es elnökválasztásokat figyelni fogja.
- A végrehajtó hatalmat és a közigazgatást magas szintű központosítás jellemzi
- Magas szintű korrupció. A Transparency International a 106. helyre sorolta Ukrajnát (2,3 pontot szerzett a 10-ből).
- Az emberi jogok területén történtek előrelépések, de Ukrajna még nem teljesítette az összes kötelezettségét („*Country Report, Ukraine*”, 2004)

2005-ben elkészült a vonatkozó Cselekvési Terv, amely három évre tervezte meg azokat a célokat, amelyeket Ukrajnának végre kell hajtania. A dokumentum tizennégy prioritást jelöl meg, amelyek közül az első három közvetlen módon csatlakozik a demokrácia megerősítésére. Ezek a következők:

- „A demokráciát és a jogállamiságot biztosító intézmények stabilitásának és hatékonyságának további erősítése
- Az elnöki (2004) és a parlamenti (2006) választások demokratikus lebonyolításának biztosítása Ukrajnában az EBESZ sztenderdekkel összhangban

- A sajtószabadság és a véleménynyilvánítás szabadságának tiszteletének biztosítása” („EU/Ukraine Action Plan”, 2005).

Ebből a háromból a második a leginkább kézzelfogható és számon kérhető elvárás az Unió részéről. Ezzel szemben az első és a harmadik nem állít ennyire konkrét követelményeket, így megadja a lehetőségét, hogy a felek másképp értékeljék a különféle lépéseket és az elért sikereket. A dokumentum – *Politikai párbeszéd és reform* alcím alatt – további tizenkét ponttal bővíti ki elképzeléseit a demokráciáról, a jogállamiságról, az emberi jogokról és az alapvető szabadságjogokról. Itt többek között olyanok szerepelnek, mint a korrupció elleni harc, a civil társadalom megerősítése vagy a bántalmazás és az erőszak megelőzése. Ezeket a sorokat olvasva némi joggal jegyzi meg Ukrajna egyik legnagyobb agytrösztje, a Razumkov Központ, hogy a Cselekvési Terv számos prioritását oly homályosan fogalmazták meg, hogy megvalósításuk esetén is fennáll a lehetősége annak, hogy nem lehet őket azonosítani, felismerni. Másképp szólva nem elég specifikus a dokumentum, nincs az ajánlásokhoz szükséges ütemterv, nincs évről-évre lebontott menetrend („*Public Monitoring of the Ukraine-EU Action Plan Implementation: Preliminary Assessments*”, 2007).

Mindazonáltal az EU így érheti el a hosszú távú demokratikus konszolidációt: ösztönzőként cserébe előírja, milyen reformok végrehajtását szeretné látni Ukrajnában. Ezek olyan lépések, amelyek kvázi az *acquis communautaire* elfogadását jelentik, amely a 2004-ben csatlakozott országokat is segítette a demokratikus konszolidációban. Ukrajna 1994 óta deklarálta a közösség tagja szeretne lenni, így ezek elfogadása jelentősen megkönnyítheti a jelenlegi „zárt ajtók” kinyitását.

3.4 Ukrajna helyzetképe (2004 – 2008)

Ukrajnában a 2004-es év két szempontból is emlékezetes: egyfelől Kucsma távozásával Janukovics és Juscsenko októberi elnökválasztása miatt, másfelől pedig az ebből kibontakozó narancsos forradalom miatt. Az előbbire készülve, az EU már a 2004. júliusi csúcson felszólította Kucsrát, hogy tartsa tiszteletben az alapvető emberi és politikai jogokat és a demokratikus játékszabályokat. Habár Ukrajna gyakorlatilag mindig is uniós aspirációkkal rendelkezett, Kucsma bírálta az európai szomszedságpolitikát és kétségbe vonta rövid- és középtávú lehetséges sikereit. Az Európai Tanács soros elnöki tisztét betöltő Jan Peter Balkenende holland miniszterelnök

egyértelműen felszólította a kijevi vezetést a szabad és független média megteremtésére az októberi elnökválasztás előtt. Habár a 2002-es elnökválasztás meglehetősen jól zajlott le, elemzők felhívták a figyelmet arra, hogy Kucsma rendszere folyamatosan megsérti az emberi és politikai jogokat és magas a korrupció mértéke. Kijevbe nemzetközi megfigyelőket is küldtek a választások megfigyelésére, mindazonáltal már akkor pesszimista várakozások uralták a hangulatot („*Fagyos csúcstalálkozó Ukrajnával*”, 2004).

Az EBESZ hátralépésként értékelte az elnökválasztás első fordulóját. A megfigyelők szerint a kampány gyűlölködő és megosztó volt, a feltételek nem voltak egyenlők, az állami média torzított és az államigazgatás Viktor Janukovics kormányfő javára avatkozott be a küzdelembe („*Statement of Preliminary Findings and Conclusions*”, 2004). A két fő jelölt Viktor Janukovics volt, akit a volt elnök, Kucsma támogatott és vele szemben az ellenzéki jelölt, Viktor Jusczenko, a Mi Ukrajnánk vezetője. Közvélemény-kutatások szerint Jusczenko vezette a népszerűségi listát, így esélyes volt az elnökválasztások megnyerésére (Kacatnycky, 2005). Ugyanakkor a kampány alatt dioxinnal megmérgezték („*Tests confirm Yushchenko poison*”, 2006), amely valamit sejtet abból, hogy Ukrajnában a politikai verseny tisztessége sokszor kérdéses. Mivel az első fordulóban (október 31) egyik jelölt sem érte el az 50 százalékot, második fordulóra került sor (november 21), amikor közel három százalékpontos előnnyel Janukovics nyerte meg a választásokat. A végeredmény miatt több százezren mentek tüntetni a Függetlenség terére. Az indulatokat a választási csalás váltotta ki az emberekből, amely tüntetéssorozatot nevezünk narancsos forradalomnak. Nem sokkal később azonban a legfelsőbb bíróság megsemmisítette az eredményeket és új választásokat rendelt el. December 26-án Jusczenko már a szavazatok 52 százalékát szerezte meg (Kacatnycky 2005), így többen abban bíztak, hogy Ukrajna valóban megindulhat a demokratizálódás útján.

Jusczenko 2005. január 23-i beiktatása illetve Timosenko 2005. februári miniszterelnökké kinevezése váltást jelentett a hatalmi viszonyokban, egy demokratikusabb, átláthatóbb és elszámoltathatóbb politikusok irányába, kilátásba helyezve társadalmi-gazdasági reformokat (BTI, „*Ukraine Country Report*”, 2010). Habár a Timosenko-Jehanurov kabinet számos lépést tett a problémák kezelésében, a rendszer teljes újjáépítése nem sikerült. 2006 augusztusában új kormány alakult a Régiók Pártjával, így Viktor Janukovics ismét visszatérhetett a politika főáramába. Ez aggodalmat váltott ki mind Ukrajna, mind a nemzetközi szereplők között tartva attól,

hogy a demokratikus irányba való elmozdulás ismét autoriter vonalat vehet fel (Wolowski 2008: 25-26). Mindazonáltal a 2006-os évre vonatkozó uniós jelentés azt írja a parlamenti választásokról, hogy az EBESZ/ODIHR is megfigyelte az eljárást és nagyrészt megfelelt az EBESZ, az Európa Tanács és más nemzetközi sztenderdeknek. Összességében az alapvető emberi és politikai jogok, mint például a véleménynyilvánítás szabadságát és a gyülekezést is tiszteletben tartották („*ENP Progress Report*”, 2006). Ennek ellenére a 2006-2007 között működő „narancsos” és „fehér-kék” koalíció állandó vitája a hatalmi egyensúly kérdése maradt. 2007 tavaszán, amikor mindkét oldal lassította a törvénykezést és az alapvető problémák megoldását, elmélyült a törvényhozásban a káosz. Ez aláásta az államba vetett társadalmi bizalmat és rontotta Ukrajna képét a nyugati világban. Wolowski amellet érvel, hogy a narancsos forradalom három ok miatt nem hozott valódi demokratikus konszolidációt: hibás alkotmányos rendszer, diszfunkcionálisan működő pártrendszer illetve a politika és az üzleti élet korrupciós összenövései (Wolowski 2008: 26).

2007-ben előrehozott választásokra került sor, mert a parlamenti többség és az elnök között vita alakult ki a hatalmi erőviszonyokról. Háromszáz fős parlamenti többséggel már alkotmánymódosítást tudtak volna végrehajtani és ezt megakadályozva Juscenko 2007 áprilisában feloszlatta a parlamentet. Az előző parlamenti választáshoz hasonlóan Janukovics nyerte el a legtöbb mandátumot (bár 11 helyet elveszített, míg Timosenko pártja 23-al többet szerzett) (Wolowski 2008: 26).

3.5 Értékelés (2004 – 2008)

A kínált ösztönzők ellenére Ukrajna letért a reformok útjáról. 2005-ben például az EU kereskedelmi biztosa, Peter Mandelson már felajánlotta az országnak a szabadkereskedelmi megállapodás megkötését, amennyiben Ukrajna folytatja / folytatta volna a szükséges reformokat („*Mandelson szabadkereskedelmet ajánl Ukrajnának*”, 2005). A régen áhított cél az, hogy a jelenlegi Partnerségi és Együttműködési Társulási Megállapodást (*Partnership and Cooperation Agreement*) felváltsa a Társulási Megállapodás (*Accociation Agreement*). A szabadkereskedelmi megállapodás olyan vonzó jutalmakat ad, mint például az árukereskedelmi liberalizáció, amely a szolgáltatásokra, a működőtőke-befektetésekre, a közbeszerzésekre, az energetikával kapcsolatos kereskedelmi kérdésekre is kiterjed („*Magyarország támogatja az EU-ukrán szabadkereskedelmi tárgyalások mielőbbi lezárását*”, 2011).

Az EU olyan optimista volt a 2004-ben megismételt választással, hogy az ukrán EU-tagságtól sem zárkózott el az Európai Parlament (EP), miközben a szomszédságpolitika deklaráltan nem kínál csatlakozási perspektívát. Az EP 467 igen szavazattal, 19 ellenszavazattal és 7 tartózkodás mellett egy olyan határozatot fogadott el, amelyben, amellet, hogy gratuláltak a demokratikusan rendezett elnökválasztáshoz, leszögezték: a szomszédságpolitikánál erősebb eszközökkel kellene a közösségbe integrálni Ukrajnát, nem kizárva az uniós tagságot sem („*The European Parliament and Ukraine*”, 2005), amely pedig a legerősebb ösztönzőként ismert a tagjelölt országok között. Ezt a lelkesedést a következővel magyarázzák: „[...] *A másik (ez a fontosabb), hogy óriási lendület van a Parlamentben Ukrajna-ügyben; mindenkit lenyűgözött a narancsszínű forradalom. És itt mindenki komolyan veszi az Unió stabilizáló, demokratizáló hatását a környező országokra; egyesek még azt is ki merik mondani, hogy lám, mennyivel jobban csináljuk, mint az amerikai hadsereg hát akkor csináljuk is magyarázza egy illetékes az EP külügyi bizottságánál, aki arra is rámutatott, hogy a parlamenti határozatokba elég könnyen bekerülnek az ilyen féligéretek, ellenük érvelni viszont annál nehezebb.*” („*Nem zárkózik el az ukrán EU-tagságtól az Európai Parlament*”, 2005).

Viktor Juscsenko beiktatásának fontosságát jelezte, hogy magas rangú uniós és amerikai tisztségviselők is részt vettek elnökké avatásán, így Benita Ferrero-Waldner külügyi biztos, Javier Solana, az EU külpolitikai főmegbízottja, Colin Powell korábbi amerikai külügyminiszter és Alekszandr Kwasniewski lengyel államfő is ott volt. Az új ukrán elnök a ceremónián megerősítette elkötelezettségét az EU felé. Haladva előre az időben azonban egyre jobban látszódott, hogy habár Ukrajna már 2007-ben a csatlakozásáról szeretett volna tárgyalni („*Ukrajna 2007-ben már a csatlakozásról tárgyalna*”, 2005), de alig telt el egy év, José Manuel Barosso már hűvösen reagált az elnök aspiráns terveire, kijelentve, Ukrajnának még számos reformot kell végrehajtania, ezért korainak tartja a csatlakozási tárgyalások felvételét. A legfontosabb kérdés ekkor Ukrajnának a Világkereskedelmi Szervezethez (WTO) történő gyors csatlakozása („*Messze még az ukrán EU-csatlakozás*”, 2006). A szabadkereskedelmi státusz elnyerése alapfeltétele a Kereskedelmi Világszervezethez (WTO) való csatlakozás.

A hazai politikai válság, a konszolidáció késleltetése, a nyugat- és oroszbarát erők hatalmi ambíciói megnehezítette a reformok végrehajtását. Egy kiemelkedő sikere mégis akadt Ukrajnának, 2008 májusában csatlakozhatott a WTO-hoz. Ez azért lényeges, mert az EU gazdasági kapcsolatokon keresztül is próbálja demokratizálni

Ukrajnát, épp ezért támogatta is felvételét a világszervezethez. Shumylo szerint ez előfeltétele az EU csatlakozásnak is, amely nemcsak egy gazdasági előrelépés, hanem megerősítheti és bátoríthatja további reformok végrehajtását Ukrajnában (Shumylo 2006: 4). Az EU a legelső és legnagyobb kereskedelmi partnere Ukrajnának, 2010-ben 17,3 milliárd euró értékben exportált a kelet-európai ország felé, az FDI pedig eléri a 19,8 milliárd eurót. Az EU hisz abban, hogy a WTO tagság elősegíti a gazdasági reformokat, amely a gazdasági átmenethez segítheti elő (European Commission „Ukraine”).

A politikai krízis miatt 2007-ben előrehozott parlamenti választást tartottak. A 2006-ról szóló uniós jelentés már kijelentette, hogy nagyrészt az EBESZ előírásai szerint zajlottak a választásokat. A 2007-ről szóló beszámoló szintén ezt szintén megerősíti („*Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2007*”, 2008) és egyre inkább úgy látszott, hogy a 2005-ben felállított Cselekvési Terv három prioritása közül az egyik, az EBESZ sztemderdeknek való megfelelés, egyre inkább jobban valósul meg. Ugyanez a jelentés a sajtószabadság fejlődését is jelzi, a média lefedettsége, „egyenlősége”, a médiapluralizmus egyre inkább kiteljesedik. A szomszédságpolitika egyik fő ösztönzője, a vízumliberalizáció is közelebb került Ukrajnához. A mobilitás javítása érdekében 2007 végére kilátásba helyezték Ukrajna részére a vízumkönnyítési megállapodást. Ezenkívül – miután a szomszédságpolitika egyik lényeges sarokköve az energiapolitika – kilátásba helyeztek egy energiabiztonságról szóló, „mindenki javát szolgáló”, egységes energiapiac létrehozását is („*Szomszédságpolitika: az EU „rétje” zöldebb*”, 2007).

Ugyanakkor az előrehozott választások azt mutatták, hogy az ukrán elit továbbra sem tud kiegyezni a hatalomelosztásban. A politikai bizonytalanság a rendszer biztonságát fenyegette. A Velencei Bizottság továbbra is a fékek és egyensúlyok hatékony működését is hiányolja. Az alkotmánybírárságot függetlenségét többször megsértették a 2007-es politikai krízis alatt. Az antikorrupciós törvény elfogadását megakadályozta a kibontakozó politikai válság. Az emberi jogok területén történtek előrelépések, de különféle jelentések még mindig beszámolnak kínzásokról és embertelen bánásmódról („*Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2007*”, 2008).

2008-ban már kezdett körvonalazódni a Keleti Partnerség létrehozása. „*Déli irányban, ott vannak Európa szomszédai. Keleti irányban pedig európai szomszédokat találunk... mindannyiuknak joguk van arra, hogy egy napon jelentkezzenek (az EU-*

tagságra)”(„Varsó akár tagságot is ajánlana a keleti szomszédoknak”, 2008) – jelentette ki Radowlaw Sikorski lengyel külügyminiszter egy erősebb és mélyebb kapcsolat létrehozására Kelet-Európa felé. Ugyanakkor az EU – francia soros elnökség alatt (!) – csupán Ukrajna európai aspirációt üdvözölte az eviani konferencián, de továbbra sem ismerte el nyíltan, hogy valamikor a jövőben tagságért folyamodhat. Felhívták Ukrajna figyelmét, hogy további engedmények érdekében reformokat kell végrehajtania. Így például 2008-ban az EU állampolgárai már vízummentesen utazhattak Ukrajnába, de az Unió viszonyosságra csak a megfelelő feltételek teljesülése esetén mutat készséget („Ukrajna nem kapta meg a bűvös szavakat”, 2008). Mindazonáltal Ukrajna 2008-ban nem vagy csak alig hajtott végre politikai reformokat, ami az alkotmányt, az igazságszolgáltatást vagy a korrupció elleni harcot illeti, miközben a romló gazdasági helyzetben kulcsfontosságú az IMF készenléti hitel kilátásába helyezése a politikai stabilizáció és a további reformok végrehajtásában („Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2008”, 2009).

Thomas Markert, a Velencei Bizottság jogásza azon a véleményen volt a 2008-ban készülő ukrán választási rendszertervezetről, hogy nem szabad egyik oldalnak se kedveznie. Aggodalmát fejezte ki, hogy az arányosat felváltja a vegyes rendszer illetve a bejutási küszöb 3-ról 5 százalékra nő. Ugyanakkor azt gondolja, hogy Ukrajna hallgatni fog mind a Velencei Bizottság, mind az EU-s ajánlásokra („Council of Europe official: Ukraine rushing election reform”, 2011). Ugyanezt a problémát emeli ki a 2008-ról készült uniós jelentés is, amikor kimondja, Ukrajna nem fogadta be az EBESZ/ODIHR ajánlásait a választási törvényébe. Az EU aggodalmát fejezte ki az igazságszolgáltatási reform kapcsán és továbbra is kínzásokról és embertelen bánásmódról kapott hírek miatt („Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2008”, 2009).

2008 januárjában Ukrajna vezetése a NATO-nak írt levelében tagságáról kért cselekvési tervet. A tagság támogatói azt gondolják, hogy fontos jelzést adni euro-atlanti elkötelezettségükről. A NATO-ba való belépés egyben az euro-atlanti demokratikus közösséghez való tartozást is jelenti, amely megfelel az amerikai külpolitika egységes és szabad Európáról alkotott víziójának (Vincent Morelli – Carl Ek et al. 2009: 13). Egy 2008 végi döntés értelmében azonban Ukrajna nem léphet be a NATO előszobájába. Számos európai szövetséges ellenállása miatt (Németország, Franciaország, Hollandia, Belgium, Olaszország és Spanyolország) nem engedi be

Ukrajnát, még az erőteljes amerikai szimpátia ellenére sem („*Ukrajna és Grúzia nem léphet be a NATO előszobájába*, 2008)”.

3.6 A Keleti Partnerség: Ukrajna helyzetképe és értékelése (2009 – 2011)

2009. május 7-én indult útjának a szomszédságpolitika keretében a Keleti Partnerség, amelyben Ukrajna is helyet foglal. A Keleti Partnerség ugyanakkor túlmutat a szomszédságpolitika tervein, mivel elmélyíti a bilaterális kapcsolatokat illetve új multilaterális dimenziót von be a programba (kétévente csúcstalálkozó, külügyminiszteri találkozók, miniszteri találkozók, stb.) („*The EaP’s multilateral dimension*”). 2009 azonban nemcsak a megújult partnerség miatt fontos Ukrajna számára. Ugyanebben az évben az Együttműködési Tanács elfogadta az *EU-Ukrajna Társulási Menetrend* című dokumentumot, amely hatályon kívül helyezi az addig használt Cselekvési Tervet és – Ukrajnával közösen egyeztetett 90 pont alapján – az a cél, hogy új egyezményeket kössenek. Az új stratégiai terv szintén prioritásként jelöli meg a demokrácia megerősítését. Továbbra is felhívja a figyelmet a fékek és egyensúlyok rendszerének alkotmányos rendezését, az EBESZ szttenderdeknek való megfelelést. A régi elemek mellett azonban megjelennek újak is, mint például az ombudsmani rendszer függetlenségének biztosítása vagy a sajtószabadság további kiteljesedése (European Union External Action „*Ukraine*”).

2009-ben az ukrán parlament számos helyen módosított az elnökválasztási törvényen. A Velencei Bizottság és az EBESZ közös nyilatkozatban jelezte, hogy számos pozitív lépés mellett aggodalmukat fejezik ki a „visszalépések” miatt. Ezek között szerepel a választások végeredményének felülvizsgálatának problematikája, a választási bizottságok összetétele és a választói névjegyzék szabályzatának megváltoztatása (Venice Commission „*Joint Opinion on the Law on Amending Some Legislative Acts on the Election of the President of Ukraine*”, 2009). Az unió hasonlóan értékeli a helyzetet és kiemeli, hogy ellentmondásos törvények születtek a választási törvényben („*Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2009*”, 2010). Az ötödik elnöki választás alkalmával, amely egyébként 2010 tavaszán volt, Timosenko és Janukovics mérte össze erejét. Az előzetes félelmekkel ellentétben sokan ezt tekintették Ukrajna történetének legtisztább választásának, az EBESZ szerint is a 2010-es volt a legközelebb a nemzetközi elvárásokhoz („*Ukraine’s presidential election meets most international commitments*”, 2010).

Mindazonáltal számos problémával néz szembe Ukrajna ebben az időszakban is. A 2004-es narancsos forradalom „eszméje” nem fejlődött ki igazán, az euroatlanti integráció megtorpant, gazdaságilag egyik legváltásosabb időszakát élte meg 2008 és 2009 között és többen a 2010-es elnökválasztást megnyerő Janukovics hatalmától tartanak és az eddigi reformeredmények visszafordításától. A 2004-es lelkesedés egy teljes fáradtságba merült ki 2010-re („*Five years on in Kiev*”, 2010). Felmérések szerint az ukrán társadalom folyamatosan ábrándul ki a demokrácia, a piacgazdaság, az EU és bármiféle nemzetközi közösség elveitől. A *Pew Research Center* jelentése szerint Ukrajnában a demokrácia és a többpártrendszer támogatása 72 százalékról (1991) 35 százalékra zuhant (2011). Mindössze 13 százalékuk elégedett a demokrácia működésével és 81 százalékuk elégedetlen. Ugyanezekben az években a kapitalizmus megítélése a kezdeti évek 52 százalékáról 34-re csökkent. Az ukránok majdnem kétharmada azt állítja, hogy inkább egy erőskezü vezető, mintsem demokratikus kormányzat kellene az ország élére és csupán 30 százalékuk állítja, hogy demokratikus rendszert szeretne. A kérdőív a szupranacionális attitűdöket is mérte, így az EU társadalmi megítélését is gorcsó alá vették. Az ukrán társadalom 72 százaléka pozitívnak látja az EU-t, míg a NATO-t csak 34 százalék látja kedvezőnek. Az ukrán társadalom 24 százaléka az amerikai, 40 százaléka az uniós és 46 százalékuk pedig az orosz befolyást tartja jónak az országára nézve („*Confidence in Democracy and Capitalism Wanes in Former Soviet Union*”, 2011). Hasonló felmérést készített az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank is, amely szerint Független Államok Közösségében (FÁK) Ukrajna az egyedüli, ahol csökkent a demokrácia támogatása: 2010-ben 13 százalékponttal kevesebben tekintették a demokráciát jó kormányzati rendszernek 2006-hoz képest („*Crisis and Transition: The People's Perspective*”, 2011).

Ha egy ország fejlődését úgy definiáljuk egy pillanatra, mint a nyugati értékekhez való felzárkózást, akkor Janukovics elnökké választása bizonyosan visszafejlődésként értékelhető Ukrajna életében. Már megválasztása után úgy nyilatkozott a *Daily Telegraph* című brit lapnak, hogy a „lerombolt orosz kapcsolatokat” újjá akarja építeni („*Ukraine's Viktor Yanukovich vows closer links with Moscow – interview*”, 2010). Konsztantyin Jeliszejev külügyminiszter-helyettes pedig kijelentette, hogy ha nem remélhetnek az EU-tól valós eredményeket, akkor Oroszország, Kazahsztán és Fehéroroszország felé fognak fordulni. Ezekre a mondatokra már az EU is reagált. Stefan Füle, az EB bővítésért és

szomszédspolitikáért felelős biztosa kijelentette, hogy Ukrajnának nem kell választania Brüsszel és Moszkva között. Az EU továbbra is várja bizonyos területeken az előrelépéseket (18 pontos reformprogram), így például ha Ukrajna megegyezik az IMF-fel, akkor további 610 millió eurót utal Brüsszel és a gázvezetékrendszer korszerűsítésére is 2,5 milliárd eurót különít el („*EU commission counters Ukraine complaints*”, 2010).

Az új elnök megválasztásával politikai változások és visszarendeződések is történtek Ukrajnában. Politikai változásként értékelhető, hogy Janukovics kíváncsi szerint az ukrán parlament megvonta a bizalmat Julija Timosenko miniszterelnöktől és helyére Mikola Azarov lépett („*Ukrainian President Viktor Yanukovich forms coalition*”, 2010). De visszarendeződés is történt, hiszen 2010 egyik kiemelkedő ügye az 1996-os alkotmány visszaállítása volt, amely újra az elnök kezébe összpontosította a legfőbb hatalmat. Számos szakértő szerint még több hatalmat kapott az elnök tovább gyengítve a parlament ellenőrző szerepét. Az országjelentés azt is kiemeli, hogy az alkotmánymódosítás több bizonytalanságot is felszínre hozott, hiszen kétség merült fel a következő parlamenti választás idejéről, ráadásul a parlamenti mandátum idejét négy évről ötre emelték. A legújabb tervek szerint 2012 októberében lesznek parlamenti és 2015 márciusában elnöki választások („*Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010*”, 2011).

A 2011-es évről még nem készült európai uniós értékelés, mégis fontos megemlíteni pár fontosabb momentumot Ukrajna politikai életéből. Egyfelől a Társulási Megállapodás (*Association Agreement*) megkötése régi vágya az ukrán politikai elitnek, így a szerződés aláírása 2011 egyik fő prioritása. Stefan Füle közös célként tűzte ki 2011. januári beszédében a megállapodás aláírását („*Stefan Füle European Commissioner for Enlargement and Neighbourhood Policy Joint press conference with Foreign Minister Gryshchenko Visit to Ukraine Kiev*”, 2011). José Manuel Barroso áprilisban hasonlóan nyilatkozott, hozzátéve hogy a társulási folyamatok végcélja az európai értékek befogadása („*But this is more than just an agreement.*”) („*José Manuel Durão Barroso President of the European Commission On the way to open a new chapter in the EU-Ukraine relationship Kyiv University Kyiv*”, 2011). Végül az évvégén megrendezett 15. EU-Ukrán találkozón sem sikerült aláírni a megállapodást, Ukrajna továbbra is megfigyelői státuszban maradt. Herman Van Rompuy, az EiT elnöke úgy nyilatkozott a megállapodás aláírásáról, hogy minél hamarabb alá akarják írni, de ez a

politikai körülményektől fog függeni („*Remarks of President Herman Van Rompuy following the 15th EU-Ukraine Summit*”, 2011).

A 2011-es évet azonban a volt miniszterelnök, Timosenko elleni eljárás és bebörtönzés kísérte végig. Az eljárást elítélte a nemzetközi közösség nagy része, beleértve az Európai Uniót is. Catherine Ashton, az EB elnökhelyettese közleményben ítélte el az eljárást. Szerinte az ítélet elrugaszkodott a nemzetközi normáktól és hiányolta az átlátható és független bírósági eljárást az ügyben („*Declaration by the High Representative Catherine Ashton on behalf [...]*”, 2011). Az évvégén Janukovics eltörölte a narancsos forradalom emléknapját is. Mindezen fenti ügyek ellenére az elnök többször is kifejtette az integráció melletti elkötelezettségét („*Yanukovych: Ukraine remains committed to EU integration*”, 2011) vagy épp kifejezte elégedettségét az EU által kínált ösztönzők és modernizációs eszközök kapcsán („*Yanukovych: Policy of European integration helping to reform Ukraine*”, 2011). Némi joggal jegyzi meg a párizsi SciencesPo doktorandusza Janukovics eddigi kormányzásáról, hogy a hazai politikai események veszélyeztetik az elmélyülő kapcsolatokat. Az ország megkésett demokratizálása és a többirányú külpolitikája Ukrajna nemzetközi elszigetelődéséhez vezethet (Armandon 2011: 6).

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A dolgozat Ukrajna demokratizálódásban megnyilvánuló külső nyomásgyakorlás szerepét vizsgálta. Általánosságban azt mondhatnánk, hogy a globalizáció "magához igazítja" a nemzetállamokat, így a különféle gazdasági és politikai folyamatok alól Kelet-Európa sem tud kibújni. Ettől függetlenül megkerülhetetlen a belső gazdasági, politikai és kulturális viszonyok megfelelő létrejötte, így ebből az aspektusból a külső segítség csak másodlagos szerepet tölthet be. Akkor beszélhetünk ideális helyzetről, ha a belső és külső szereplők együtt dolgoznak és kiegészítik egymást. Ez a „kiegészítő hatás” valamikor jobban, valamikor kevésbé érződik Ukrajna esetében. Sokszor úgy tűnhet, hogy az átalakulás dinamikája szinte kizárólag attól függ, hogy épp milyen kormány van hatalmon. Az EU befolyása akkor érződik jobban, amikor „partnerkormányra” talál, míg az „oroszbarátként” ismert oldal Brüsszel és Moszkva közötti egyensúlyozása megnehezíti a nyugati értékek exportálását.

A 2004-ben megismert „bővítési fáradtságot” 2009-10-ben felváltotta az „ukrán fáradtság” (*Ukraine fatigue*). A 2004-es narancsos forradalom hatalmas lendületet adott az EU-s elképzeléseknek és az ukrán reformoknak, azonban még Janukovics elnöki visszatérése előtt megállt a lendület. A politikai válságok, a nem teljesített nemzetközi egyezmények, a véghez nem vitt reformok, a magas szintű korrupció és az ukrán vezetők közötti tartós konfliktus kiábrándította az EU-t a konszolidáció kapcsán. Az ukrán demokratizálás így semmiképp sem jellemezhető egy lineáris fejlődésnek. Inkább egy olyan folyamatként írható le, amely ugyan folyamatosan próbál (legalábbis szóban mindenképp) megfelelni a nemzetközi elvárásoknak és az EU-s szttenderdeknek, de amelyik folyamatosan visszakanyarodik egy-egy mederbe.

Ahhoz, hogy az EU ambiciózus terveit megvalósíthassa Ukrajnában, bizonyosan önmagán is változtatnia kell. Egyfelől annak ellenére, hogy az EU külpolitikai céljai között kiemelt prioritásként jelenik meg a demokrácia, a szupranacionális szervezet percepciója sokkal jobban hasonlít inkább egy gazdasági partnerre a világban, mintsem egy demokrácia terjesztőre. Ha sikerült kialakítania magáról a „megfelelő képet”, akkor – és ez a második ajánlás – a jelenlegi kapcsolatain túl még elmélyültebbeket kell létrehoznia azáltal, hogy valódi párbeszédet kezdeményez a partnereivel. Ez azt jelentené, hogy nem egyoldalú demokráciaterjesztésről, hanem párbeszéd-alapú kiépítésről lenne szó, ahol nemcsak hibák esetén szólal fel az EU, hanem az

előrelépéseknél is jelen van. Jó példa erre a már létező Cotonui Egyezmény, amelynek legfontosabb alapelve a párbeszéd és a kölcsönös kötelezettségek betartása. Harmadszor a partnerországok részére elérhetővé kell tenni az EU saját tapasztalatait is a demokratizálódással kapcsolatban. A jelenlegi EU tagok kb. fele az elmúlt évtizedekben a totális diktatúrában éltek. Hatalmas váltás történt a dél-európai és később a közép-európai régióban azzal, hogy az átmenet megtörtént. Habár a térség országai specifikus vonásokkal bírnak, így nem lehet alkalmazni egyetlen képletet, mégis fontos megosztani az átmenettel kapcsolatos tudásunkat és tapasztalatainkat szomszédainkkal is. Negyedszer az EU-nak el kell vetnie a minimalista demokráciafelfogást. A 2004-ben csatlakozott országok intézményeket tekintve ugyan átalakultak, de a fiatalságuk miatt még törékeny demokráciák maradtak. Az újonnan érkezőknél nem szabad megelégednie a minimalista felfogással, hanem a demokrácia tartalmi elemeire is oda kell figyelnie.

„*Helping ourselves through helping our neighbours*”¹⁷ – ha az EU kiáll ezen irányelv mellett, akkor tovább kell erősítenie a szomszédságpolitikát. Fontos látni, hogy az eredmények csak hosszútávon térülnek meg. Ha sikerülnek a tervek, akkor az erőfeszítések nem lesznek hiábavalók, hiszen az EU az egyik legnagyobb egységes politikai és gazdasági hatalom maradhat a világon.

¹⁷ Benita Ferrero-Walnder, bővítésért és szomszédságpolitikáért felelős biztostól származó idézet, amely valahogy így hangzik magyarul: szomszédainkat segítve magunkon (az EU-n) segítünk.

5. BIBLIOGRÁFIA

ELSŐDLEGES FORRÁSOK

Dr. Benita Ferrero-Waldner, Commissioner for External Relations and European Neighbourhood Policy, Speaking note. SPEECH/04/529, Brussels, 2004.

Elérhető:

<http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCYQFjAA&url=http%3A%2F%2Feuropa.eu%2Frapid%2FpressReleasesAction.do%3Freference%3DSPEECH%2F04%2F529%26format%3DPDF%26aged%3D0%26language%3DEN%26guiLanguage%3Den&ei=PiSET-KjN8PHsgb4zdXlBg&usg=AFQjCNFS6Ea1MZcun2Gy8NFi8SUzcDnySg&sig2=ZnnwrTPkYkHZjfkpHBEhmg> (Letöltve: 2012. január 6.)

Commission of the European Communities, Communication from the Commission, A Strong European Neighbourhood Policy. COM(2007) 774 final, Brussels, 2007. Elérhető: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_774_en.pdf (Letöltve: 2011. december 20.)

Commission of the European Communities, Communication from the Commission to the Council, Action Plan for Ukraine. COM(96) 593 final, Brussels, 1996. Elérhető: <http://aei.pitt.edu/6288/1/6288.pdf> (Letöltve: 2011. december 10.)

Commission of the European Communities, Commission Staff Working Document, Accompanying the: Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy, ENP Progress Report, Ukraine. SEC(2006) 1505/2, Brussels, 2006. Elérhető: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1505-2_en.pdf (2011. december 2.)

Commission of the European Communities, Commission Staff Working Document, Accompanying the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, 'Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2007', Progress Report Ukraine. SEC(2008) 402, Brussels, 2008. Elérhető: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2008/sec08_402_en.pdf (Letöltve: 2012. január 3.)

Commission of the European Communities, Commission Staff Working Document, Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2008, Progress Report Ukraine. SEC(2009) 515/2,

Brussels, 2009. Elérhető:

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2009/sec09_515_en.pdf (Letöltve: 2012. január 3.)

Commission of the European Communities, Commission Staff Working Paper, European Neighbourhood Policy, Country Report, Ukraine. SEC(2004) 566, Brussels, 2004. Elérhető:

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/ukraine_enp_country_report_2004_en.pdf (Letöltve: 2011. december 13.)

EU/Ukraine Action Plan. Elérhető:

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf (2011. december 15.)

European Commission, Commission Staff Working Document, Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, Taking stock of the European Neighbourhood Policy (ENP), Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2009, Progress Report Ukraine. SEC(2010) 524, Brussels, 2010. Elérhető:

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2010/sec10_524_en.pdf (Letöltve: 2012. január 10.)

European Commission, Joint Staff Working Paper, Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010, Country Report on: Ukraine. SEC(2011) 646, Brussels, 2011. Elérhető:

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2011/sec_11_646_en.pdf (Letöltve: 2012. január 15.)

European Council, The President, Remarks of President Herman Van Rompuy following the 15th EU-Ukraine Summit. EUCO 166/11, 2011, Kyiv. Elérhető:

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/127053.pdf (Letöltve: 2012. január 15.)

European Parliament, The European Parliament and Ukraine. Brussels, 2005.

Elérhető: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+PRESS+BI-20050126-1+0+DOC+XML+V0//EN> (Letöltve: 2012. január 3.)

European Union, Declaration by the High Representative Catherine Ashton on behalf of the European Union on the verdict in the case of Ms Yulia Tymoshenko. 15394/1/11 REV 1, Brussels, 2011. Elérhető:

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/cfsp/125033.pdf (Letöltve: 2012. január 16.)

Európai Unió hivatalos lapja, *Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata*. Maastricht, 1992. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:020:hu:PDF> (Letöltve: 2011. december 18.)

José Manuel Durão Barroso President of the European Commission On the way to open a new chapter in the EU-Ukraine relationship Kyiv University Kyiv, 18 April 2011. Kiev, 2011. Elérhető: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/11/284&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (Letöltve: 2012. február 2.)

Romano Prodi President of the European Commission A Wider Europe - A Proximity Policy as the key to stability "Peace, Security And Stability International Dialogue and the Role of the EU" Sixth ECSA-World Conference. Jean Monnet Project. Brussels, 5-6 December 2002. Elérhető: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/02/619> (Letöltve: 2012. január 4.)

Štefan Füle European Commissioner for Enlargement and Neighbourhood Policy Joint press conference with Foreign Minister Gryshchenko Visit to Ukraine Kiev, 10 January 2011. Kiev, 2011. Elérhető: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/11/25&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (Letöltve: 2012. február 1.)

Official Journal of the European Communities, European Council Common Strategy of 11 December 1999 on Ukraine. Elérhető: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/ukEN.pdf> (Letöltve: 2011. december 10.)

Official Journal of the European Communities: Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine Elérhető: <http://ec.europa.eu/world/agreements/downloadFile.do?fullText=yes&treatyTransId=659> (Letöltve: 2011. november 30.).

Official Journal L 313, 94/779/CFSP: Common Position of 28 November 1994 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union on the objectives and priorities of the European Union towards Ukraine. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31994E0779:EN:HTML> (Letöltve: 2012. január 8.)

Venice Commission and OSCE/ODIHR, Joint Opinion on the Law on Amending some Legislative Acts on the Election of the President of Ukraine. Opinion No. 546 / 2009, Strasbourg/Warsaw, 2009. Elérhető: [http://www.venice.coe.int/docs/2009/CDL-AD\(2009\)040-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2009/CDL-AD(2009)040-e.asp) (Letöltve: 2012. január 10.).

MÁSODLAGOS FORRÁSOK

Könyvek

Ágh, Attila (2002): *Demokratizálás és európaizálás. A korai konszolidáció keservei Magyarországon*. Budapest: Villányi Úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány.

Bozóki, András (1995): *Konfrontáció és konszenzus. A demokratizálás stratégiái*. Szombathely: Savaria University Press.

Dahl, Robert A. (1971): *Polyarchy. Participation and Opposition*. New Haven: Yale University.

Huntington, Samuel P. (1991): *The third wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.

Kissinger, Henry (1998): *Diplomácia*. Budapest: Panem-Grafo.

Linz, Juan J. – Stepan, Alfred (1996): *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

O'Donnell, Guillermo – Schmitter, Philippe C. (1986): *Transition from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press

Schneider, Klaus (2001): The Partnership and Co-operation Agreement (PCA) between Ukraine and the EU – Idea and Reality in Ukraine. In: Hoffman, Lutz – Moullers, Felicitas (szerk.): *Ukraine on the road to Europe*. New York: Physica.

Tocqueville, Alexis (1993): *Az amerikai demokrácia*. Budapest: Európa könyvkiadó.

Whitehead, Laurence (1996): Three International Dimensions of Democratization. In uő.: (szerk.): *The International Dimensions of Democratization*. Oxford: Oxford University Press.

Whitehead, Laurence (2001): *Demokratizálódás. Elmélet és tapasztalat*. Budapest: XXI. Század Intézet.

Tanulmányok

Borkowski, Pawel Janusz (2009): Polityka sąsiedztwa Unii Europejskiej In: Papko, Aliaksandr: *Les défis du Partenariat oriental: le cas du Belarus*. Natolin Best Master Thesis, 2010. Elérhető: <http://www.coleurope.eu/file/content/studyprogrammes/eais/research/PAPKO.pdf> (Letöltve: 2012. január 2.)

Checkel, Jeffrey T (2000): *Compliance and Conditionality*. Arena Working Papers WP 00/18. Elérhető: http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2000/wp00_18.htm (Letöltve: 2011. november 15.)

Dannreuther, Roland (2006): Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy. *European Foreign Affairs Review*, 11. Elérhető: <http://studium.unict.it/dokeos/2011/courses/1001283C0/document/dannreuther2006.pdf> (Letöltve: 2011. december 21.)

Kacatnycky, Adam (2005): Ukraine's Orange Revolution. *Foreign Affairs*. Elérhető: <http://global.wisc.edu/peace/readings/supplemental-johnson-orange.pdf> (Letöltve: 2012. február 18.)

Kelley, Judith. (2005): New wine in old wineskins: policy adaptation in the European Neighborhood Policy. *Journal Of Common Market Studies* 44 (1). Elérhető: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2006.00613.x/abstract> (Letöltve: 2012. január 19.)

Kubicek, Paul (2005): The European Union and democratization in Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*. 38 (2).

Morelli, Vincent – Ek, Carl – Woehrel, Steven – Nichol, Jim (2009): *NATO Enlargement: Albania, Croatia, and Possible Future Candidates*. Congressional Research Service.

Puddington, Arch (2012): *Freedom in the World 2012: The Arab Uprisings and Their Global Repercussions*. Freedom House. Elérhető: http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/FIW%202012%20Booklet--Final.pdf (Letöltve: 2012. március 10.)

Rossi, Rosa (2004): The European Neighbourhood Policy in Perspective. In: Attina, Fulvio - Rossi, Rosa (szerk.): *European Neighbourhood Policy: Political, Economic and Social Issues*. Faculty of Political Sciences of the

University of Catania. Elérhető:

<http://www.fscpo.unict.it/EuroMed/ENPCataniabook.pdf> (Letöltve: 2011. december 21.)

Rustow, Dankwart A. (1970): Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model. *Comparative Politics* 2 (3).

Schimmelfennig, Frank (2010): *Europeanization beyond the member states*. Zeitschrift für Staats- und Europawissenschaften 2010, ETZ Zurich. Elérhető: http://www.eup.ethz.ch/people/schimmelfennig/publications/10_ZSE_Europeani_zation_manuscript_.pdf (Letöltve: 2012. február 3.)

Schimmelfennig, Frank – Sedelmeier, Ulrich (2004): Governance by conditionality. EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. *Journal of European Public Policy* 11 (4).

Sherr, James (1998): Ukraine's New Time of Troubles. *Conflict Studies Research Center*.

Shumylo, Olga (2006): Ukraine and the European Neighborhood Policy ensuring the free movement of goods and services. *CEPS Working Document*. Elérhető: <http://www.ceps.eu/book/ukraine-and-european-neighbourhood-policy-ensuring-free-movement-goods-and-services> (Letöltve: 2012. március 22.)

Smith, Tony: America's Mission. In: Matthew Nygaard (2009): *United States Democracy Promotion in Africa: Does It Actually Exist*. Indiana Wesleyan University. Elérhető: http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/3/6/2/9/4/pages362941/p362941-1.php (Letöltve: 2012. február 2.)

Tulmets, Elsa (2006): Adapting the Experience of Enlargement to the Neighbourhood Policy: The ENP as a Substitute to Enlargement? In: Petr Kratochvíl (szerk.): *The European Union and Its Neighbourhood: Policies, Problems and Priorities*. Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic, Prague. Elérhető: http://www.iir.cz/upload/Publikace/The_EU_and_its_Neighbourhood.pdf (Letöltve: 2012. január 18).

Vobruba, Georg (2007): *Expansion without enlargement. Europe's dynamism and the EU's neighbourhood policy*. Elérhető: <http://www.eurozine.com/pdf/2007-09-28-vobruba-en.pdf> (Letöltve: 2011. december 20.)

Wolczuk, Kataryna (2004): Integration without Europeanization. Ukraine and its Policy towards the European Union. *EUI Working Papers*. 15 (5).

Wolowski, Pawel (2008): Ukrainian politics after the Orange Revolution – How far from democratic consolidation? In: Fischer, Sabine (szerk.): *Ukraine. Quo Vadis?* Chaillot Paper.

Cikkek

A Bruxinfo hivatalos oldala: <http://bruxinfo.eu/>

- Fagyos csúcstalálkozó Ukrajnával, *Bruxinfo* 2004. július 12. <http://bruxinfo.eu/cikk/20040712-fagyos-csucstalalkozo-ukrajnaval.html> (Letöltve: 2012. március 13.)
- Mandelson szabadkereskedelmet ajánl Ukrajnának, *Burxinfo* 2005. január 19. <http://bruxinfo.eu/cikk/20050119-mandelson-szabadkereskedelmet-ajanl-ukrajnanak.html> (Letöltve: 2012. március 19.)
- Nem zárkózik el az ukrán EU-tagságtól az Európai Parlament, *Burxinfo* 2005. január 17. <http://bruxinfo.eu/cikk/20050117-nem-zarkozik-el-az-ukran-eu-tagsagtol-az-europai-parlament.html> (Letöltve: 2012. március 19.)
- Ukrajna 2007-ben már a csatlakozásról tárgyalna, *Bruxinfo* 2005. február 10. <http://bruxinfo.eu/cikk/20050210-ukrajna-2007-ben-mar-a-csatlakozasrol-targyalna.html> (Letöltve: 2012. március 22.)
- Messze még az ukrán EU-csatlakozás, *Bruxinfo* 2006. október 30. <http://bruxinfo.eu/cikk/20061030-messze-meg-az-ukran-eu-csatlakozas.html> (Letöltve: 2012. március 22.)
- Szomszédságpolitika: az EU „rétye” zöldebb, *Bruxinfo* 2007. szeptember 6. <http://bruxinfo.eu/cikk/20070906-szomszedsagpolitika-az-eu-8222-retje-8221-zoldebb.html> (Letöltve: 2012. március 22.)
- Varsó akár tagságot is ajánlana a keleti szomszédoknak, *Bruxinfo* 2008. május 27. <http://bruxinfo.eu/cikk/20080527-varso-akar-tagsagot-is-ajanlana-a-keleti-szomszedoknak.html> (Letöltve: 2012. március 22.)
- Ukrajna nem kapta meg a bűvös szavakat, *Bruxinfo* 2008. szeptember 9. <http://bruxinfo.eu/cikk/20080909-ukrajna-nem-kapta-meg-a-buvos-szavakat.html> (Letöltve: 2012. március 23.)
- Ukrajna és Grúzia nem léphet be a NATO előszobájába, *Bruxinfo* 2008. december 1. <http://bruxinfo.eu/cikk/20081201-ukrajna-es-gruzia-nem-lephet-be-a-nato-eloszobajaba.html> (Letöltve: 2012. március 24.)

Five years on in Kiev, *Economist* 2010. január 21. Elérhető: <http://www.economist.com/node/15330489> (Letöltve: 2012. március 25.)

Magyarország támogatja az EU-ukrán szabadkereskedelmi tárgyalások mielőbbi lezárását, *Kormányportál* 2011. szeptember 27. <http://www.kormany.hu/hu/kulugyminiszterium/hirek/magyarorszag-tamogatja-az-eu-ukran-szabadkereskedelmi-targyalasok-mielobbi-lezarasat> (Letöltve: 2012. március 19.)

Tests confirm Yuschenko poison, *BBC*, 2006. június 2. Elérhető: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5040378.stm> (Letöltve: 2012. január 30.)

Ukraine's presidential election meets most international commitments, *OSCE* 2010. január 18. Elérhető: <http://www.osce.org/odihr/elections/51830> (Letöltve: 2012. január 21.)

Internetes hivatkozások

Az Európai Szomszédságpolitika hivatalos weblapja: http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm

A Keleti Partnerség hivatalos weblapja: <http://www.easternpartnership.org>

- Country allocations.
<http://www.easternpartnership.org/programmes/country-allocations>
(Letöltve: 2011. november 7.)
- Thematic instruments.
<http://www.easternpartnership.org/programmes/thematic-instruments>
(Letöltve: 2011. november 7.)
- Investments. <http://www.easternpartnership.org/programmes/investments>
(Letöltve: 2011. november 7.)
- Other. <http://www.easternpartnership.org/programmes/other> (Letöltve: 2011. november 7.)
- The EaP's multilateral dimension
<http://www.easternpartnership.org/content/eap-s-multilateral-dimension>
(Letöltve: 2012. március 24.)

Benita Ferrero-Waldner (2005): *European Neighbourhood Policy: helping ourselves through helping our neighbours*. Elérhető: http://www.eu-un.europa.eu/articles/fr/article_5234_fr.htm (Letöltve: 2011. december 15.)

Bertlesmann Transformation Index [BTI] (2010): Ukraine Country Report. Elérhető: <http://www.bti-project.org/fileadmin/Inhalte/reports/2010/pdf/BTI%202010%20Ukraine.pdf> (Letöltve: 2012. február 4.)

European Bank for Reconstruction and Development: *Crisis and Transition: The People's Perspective*
Elérhető: <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr11.pdf> (Letöltve: 2011. március 2.)

Európai Szomszédsági és Partnerségi Támogatási Eszköz (2007–2013).
Elérhető:

http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/eastern_europe_and_central_asia/r17101_hu.htm (Letöltve: 2012. március 2.)

International Election Observation Mission (2004): *Statement of Preliminary Findings and Conclusions* Elérhető:
<http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/35656> (Letöltve: 2012. február 23.)

Konrad-Adenauer-Stiftung: *Worldwide promotion of democracy. Challenges, role and strategy of the European Union.* Elérhető:
http://www.kas.de/wf/doc/kas_11856-1522-2-30.pdf?110504154451 (Letöltve: 2012. január 3.)

Pew Research Center: *Twenty Years Later: Confidence in Democracy and Capitalism Wanes in Former Soviet Union* Elérhető:
<http://www.pewglobal.org/2011/12/05/confidence-in-democracy-and-capitalism-wanes-in-former-soviet-union/> (Letöltve: 2011. január 19.)

Public Monitoring of the Ukraine-EU Action Plan Implementation: Preliminary Assessments. In: National Security & Defence 2 (86).

Sherr, James (2002): *Ukraine's Parliamentary Elections. The Limits of Manipulation.* Elérhető:
<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2002/OB91.pdf> (Letöltve: 2012. február 11.)

YouTube

Jacques Rupnik (2006): *US vs. EU Approaches to Democracy Promotion.* Elérhető: <http://www.youtube.com/watch?v=WwPo3D75aEA> (Letöltve: 2012. március 1.)